

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Grensstad in roerige tijden: Een nieuwe diplomatieke geschiedenis van de stad Nijmegen tijdens de laatste jaren van de Gelderse Oorlogen (1528-1543)

Velden, Marlene van der

Citation

Velden, M. van der. (2023). *Grensstad in roerige tijden: Een nieuwe diplomatieke geschiedenis van de stad Nijmegen tijdens de laatste jaren van de Gelderse Oorlogen (1528-1543)*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master Thesis, 2023](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3640213>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Grensstad in roerige tijden

*Een nieuwe diplomatieke geschiedenis van de stad Nijmegen tijdens de laatste jaren
van de Gelderse Oorlogen (1528-1543)*

T.M. (Marlene) van der Velden

Masterscriptie MA Geschiedenis Europe 1000 – 1800

Prof. dr. L.H.J. Sicking (tweede lezer Dr. J.A. van der Steen)

Universiteit van Leiden

25 juli 2023

Woord aantal: 18.084

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1 – Het diplomatieke netwerk van Nijmegen	12
<i>1.1 Nijmegen als Rijksstad.....</i>	<i>13</i>
<i>1.2 Landdagen, kwartierdagen en bijeenkomsten.....</i>	<i>17</i>
Hoofdstuk 2 – Vertegenwoordigers van de stad	24
<i>2.1 Burgemeesters.....</i>	<i>25</i>
<i>2.2 De stadsboden.....</i>	<i>29</i>
Hoofdstuk 3 – Het diplomatieke proces	36
<i>3.1 Conflictmanagement.....</i>	<i>37</i>
3.1.1 Bemiddeling.....	37
3.1.2 Conflictvermijding en –preventie.....	42
3.1.3 Conflictresolutie	44
<i>3.2 Geschenken.....</i>	<i>45</i>
Conclusie.....	53
Bijlage A – Overzicht van de Nijmeegse boden, 1528 - 1543.....	56
Bibliografie	60
<i>Bronnen.....</i>	<i>60</i>
<i>Secundaire literatuur</i>	<i>60</i>

Inleiding

Het hertogdom Gelre, opgedeeld in vier kwartieren, beleefde in de zestiende eeuw roerige tijden. Tijdens de Gelderse Oorlogen (1492-1543), een tijd van afwisselende periodes van vrede en conflict, die samenvielen met de regeerperiodes van hertogen Karel van Gelre en zijn opvolger Willem V van Kleef, vervulde de stad Nijmegen een prominente rol op het politieke en diplomatieke toneel.¹ Op meerdere vlakken is het middeleeuwse en vroegmoderne Nijmegen een interessante casus voor onderzoek binnen de nieuwe diplomatieke geschiedenis. Aan de ene kant was Nijmegen een grensstad met historische affiliatie met het Heilige Roomse Rijk, aangezien het een Rijksstad was geweest en onderlinge connecties had aangehouden met Duitse steden en vorsten. Zo werden de banden met Aken regelmatig benadrukt, door bevestiging van dezelfde rechten en privileges.² Aan de andere kant behoorde de stad geografisch en politiek gezien bij het hertogdom Gelre, nadat het in 1247 aan de toenmalige graaf van Gelre Otto II in pand was gegeven, als hoofdstad van één van de vier kwartieren en vertegenwoordiger van de kleine steden binnen het Kwartier van Nijmegen.³ Het zestiende-eeuws Gelre was een politieke en geografische lappendeken. Het hertogdom bestond uit vier kwartieren. De drie Nederkwartieren van Nijmegen, Arnhem en Zutphen en het kwartier van Roermond, ook wel het Overkwartier. De stad Nijmegen, de hoofdstad van het gelijknamige kwartier, stond aan het hoofd van kleinere steden Tiel en Zaltbommel. Met name in de laatste jaren van de Gelderse Oorlogen kwam Nijmegen vaak in verzet tegen hertog Karel van Gelre en wist andere steden achter zich te scharen. Zo zorgde de stad er onder andere voor dat de beoogde opvolger van deze hertog niet verkozen werd, maar een jonge vorst van het Duitse Gulik, Mark en Berg, Willem van Kleef. Bovendien was het ook op het gebied van handel een invloedrijke stad, die de toevoer van de handel en goederen naar de gewesten Holland en Brabant controleerde via de Maas en de Waal. Kortom, Nijmegen bevond zich op een invloedrijke positie ten tijde van een politiek én diplomatiek interessante periode, niet alleen voor het hertogdom Gelre, maar

¹ J.E.A.L. Struick, *Gelre en Habsburg, 1492-1528* (Arnhem 1960) 5. Struick vermijdt de titel 'van Egmond', omdat dit een Habsburgse manier was om duidelijk te maken dat Karel van Gelre geen rechtmatige erfgenaam van Gelre was, terwijl volgens Struick zijn wettige aanspraken terecht waren. Ook gebruikten de Habsburgers meer terminologie om Karel te ondermijnen, bijvoorbeeld door hem, in plaats van 'hertog', met 'heer' aan te spreken. Of de aanspraken nu wettig waren of niet, is voor dit onderzoek niet relevant, maar ik volg niet het Habsburgse voorbeeld en zal naar Karel refereren als hertog van Gelre.

² Onder andere: Regionaal Archief Nijmegen (RAN), 1 Stadsbestuur Nijmegen 1196 - 1810, inventarisnummer 607, 608.

³ J. Ph. de Monté ver Loren, *Hoofdlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling* (Deventer 2000) 142-143.

voor heel West-Europa – en leent zich dus ideaal voor een historisch onderzoek naar de diplomatie van de stad Nijmegen.

De organisatie van de stad bestond uit drie hoofdorganen: het schepencollege, het stadsbestuur en de twee burgemeesters.⁴ Het stadsbestuur wordt in de literatuur ook wel aangeduid als de “raadvrienden”, waarvan er meestal acht waren.⁵ Zo zijn zij ook terug te vinden in de rekenboeken. Het schepencollege krijgt de titel van *onser heren*. In de praktijk was er geen echte onderlinge hiërarchie, aangezien de beslissingen over het stadsbestuur door alle drie de organen genomen werden. Hoewel het stadsbestuur werd voorgezeten door de burgemeesters, maakten zij ook deel uit van het schepencollege, die op hun beurt ook weer in het stadsbestuur plaatshadden.⁶ Bovendien werden de burgemeesters jaarlijks gekozen uit de groep van raadvrienden, waardoor in essentie één groot stadsbestuur de dienst uitmaakte.⁷ De burgemeesters waren, naast het vertegenwoordigen van de stad in zijn externe betrekkingen, ook verantwoordelijk voor het dagelijkse bestuur en administratie. Een officieus onderdeel van het bestuur van de stad waren de meesters van het Sinter Claesgilde, een in de zestiende eeuw invloedrijk samenwerkingsverband tussen kooplieden, schippers en wijnhandelaren.⁸ Zij waren in de loop van de tijd steeds machtiger geworden en konden zo controle uitoefenen op het stadsbestuur. In de stadsrekeningen is hun aanwezigheid niet te missen. Zo gingen de gildemeesters soms mee op belangrijke reizen als afvaardiging en ontvingen zij gezantschappen op gelijke voet met het stadsbestuur wanneer deze in de stad verbleven.

Het gewest Gelre is in de algemene historiografie, maar ook binnen de diplomatieke geschiedenis, niet aantrekkelijk gebleken voor historici om hun pijlen op te richten als het gaat om de geschiedenis van de Lage Landen. Vaak richt het onderzoek zich op de kerngewesten met de hoogste urbanisatiegraad dus op Vlaanderen, Brabant en Holland.⁹ Wanneer het vervolgens wel over de Gelderse geschiedenis gaat, ligt de aandacht bij de conflicten en gebeurtenissen die in het kader van de Gelderse Oorlogen plaats vonden én over de man die

⁴ O. Moorman van Kappen, ‘Nimègue. De ville impériale à ville frontalière; de ville frontalière à ville sans frontières’, *Publication du Centre européen d’études bourguignonnes (XIVe-XVIe s.)* 36 (1996) 5-19, aldaar 11.

⁵ A. Delahaye, *Het rechterlijk archief der stad Nijmegen. 1410-1811* (Nijmegen 1951) xi.

⁶ Moorman van Kappen, ‘Nimègue’, 11.

⁷ J. Ph. Monté ver Loren, *Hoofdlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling*. Zevende herziene druk (ed. J.E. Spruit) (Deventer 2000) 205.

⁸ Maarten Hageman, ‘Feestelijk onthaal tegen een politieke achtergrond. De bezoeken van keizer Karel V en prins Filips aan Nijmegen in 1546 en 1549’, *Jaarboek Numaga. Gewijd aan heden en verleden van Nijmegen en omgeving* 52 (2005) 11-31, aldaar 19.

⁹ Rudolf A.A. Bosch, *Stedelijke macht tussen overvloed en stagnatie. Stadsfinanciën, sociaal-politieke structuren en economie in het hertogdom Gelre, ca. 1350-1550* (Hilversum 2019) 15, 17.

alles orkestreerde – hertog Karel van Gelre. In de historiografie wordt het diplomatieke aspect beschreven als een chronologisch verloop van de gebeurtenissen, een beschrijving van wat de vorsten deden. Met name is uitvoeriger geschreven over de geschiedenis van vóór Karel van Gelre. Bovendien heeft dit dan vooral betrekking op militaire aangelegenheden, onderhandelingen over vrede en wapenstilstanden. Misschien wel het meest prominent aanwezig is de strijd voor en om zelfstandigheid van Karel van Gelre. Logisch, de conflicten met de Bourgondische en Habsburgse vorsten waren ook belangrijke en indrukwekkende evenementen in het hertogdom, niet alleen voor de lands- en stadsbestuurders, maar ook voor de gewone ingezetenen.

Deze weergave van de Gelderse geschiedenis vanuit het perspectief van de hertog is echter een simplificatie van de gebeurtenissen en de loop van de geschiedenis. Dit wordt meteen duidelijk wanneer men de individuele politieke actoren in deze geschiedenis, zoals de politieke laag in de hiërarchie onder de hertog, nader bekijkt. Voor de stad Nijmegen waren het ‘behoud van zelfstandigheid’ en de conflicten met de Habsburgse vorsten niet de onderwerpen die de boventoon voerde. Bovendien wordt in de literatuur genoeg aandacht geschonken aan de militaire, politieke en diplomatieke ondernemingen en correspondentie van de hertog met zijn buurvorsten, maar komen deze thema’s voor de steden alleen aan bod wanneer deze direct verband houden met de hertog.¹⁰ De in de vorige eeuw geschreven literatuur, ook wanneer het wel Nijmegen specifiek betreft, blijft aan de oppervlakte en bevat veelal dezelfde informatie.¹¹

Hoewel de diplomatieke geschiedenis gerekend mag worden tot één van de meest traditionele manieren van geschiedschrijving, heeft deze tak sinds de jaren negentig een nieuwe impuls gekregen met de *New Diplomatic History*, of nieuwe diplomatieke geschiedenis.¹² Waar traditionele diplomatieke geschiedenis zich richtte op het resultaat van diplomatieke interactie tussen soevereine entiteiten, heeft de nieuwe diplomatieke geschiedenis de aandacht weerlegt naar het diplomatieke proces, waaronder culture uitingen van diplomatie. Daarnaast heeft het

¹⁰ Aafje Groustra-Werdekker, ‘Gevaarlijke grenzen: Gelre, Gulik en Kleef in hun conflicten en bondgenootschappen met de Bourgondische vorsten (1473-1543)’, in: Jac Geurts en Hugo de Schepper (ed.), *Staatsvorming onder Bourgondiërs en Habsburgers. Theorie en praktijk* (Maastricht 2006) 143-159, aldaar 144,

¹¹ Zie onder andere: F. Keveling Buisman e.a. (ed.), *Verdrag en tractaat van Venlo. Herdenkingsbundel, 1453-1993* (Hilversum 1993); P.J. Meij, ‘Hoofdstuk 1. 1492-1543’, in: J.J. Poelhekke e.a. (red.), *Geschiedenis van Gelderland. Boek II: 1492-1795* (Zutphen 1975) 13-78; Struick, *Gelre en Habsburg*.

¹² Zie onder andere: Maurits Ebben and Louis Sicking, ‘Nieuwe diplomatieke geschiedenis van de premoderne tijd. Een inleiding’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 127:4 (2014) 541-552; David Reynolds, ‘International History, the Cultural Turn and the Diplomatic Twitch’, *Cultural and Social History* 3:1 (2006) 75-91; Sowerby, Tracey A., ‘Early Modern Diplomatic History’, *History Compass* 14:9 (2016) 441-456; John Watkins, ‘Toward a New Diplomatic History of Medieval and Early Modern Europe’, *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 38:1 (2008) 1-14.

blikveld zich verruimd naar allerlei niet-statelijke actoren in het politieke speelveld, zoals steden, stedelijke netwerken, burgemeesters en raadsheren.¹³ Onderzoek naar de uiting van diplomatie door een stad, en onderzoek naar welke middelen, personen en strategieën werden ingezet bij belangenbehartiging, conflictmanagement en conflictresolutie binnen en buiten de stad draagt bij aan deze relatief nieuwe stroming binnen de historiografie van de diplomatieke geschiedenis.¹⁴ In onderzoek naar de geschiedschrijving van de laatste fase van de Gelderse Oorlogen, zeker de periode na de dood van hertog Karel in juni 1538, heeft deze historische verschuiving eigenlijk nog niet plaatsgevonden. De nadruk ligt vooralsnog op de politieke en militaire gebeurtenissen op het hoogste niveau. Onderzoek naar diplomatieke betrekkingen van het netwerk van de steden, een stap lager in de hiërarchie, is nog niet uitgevoerd.¹⁵

De traditionele diplomatieke geschiedschrijving draaide om de vorsten en kende een staatcentrisch uitgangspunt, waarbij de stelling is dat diplomatie zoals wij dat kennen met buitenlandministers, permanente ambassades, diplomatieke teksten en normen en waarden in de zestiende en zeventiende eeuw tot volle wasdom is gekomen. Middeleeuwse en vroegmoderne diplomatie werd afgeschilderd als een onregelmatige, incidentele georganiseerde bezigheid. Hier zit een kern van waarheid in, zeker voor een gewest als Gelre dat in de zestiende eeuw nog als middeleeuws gekarakteriseerd kan worden. In de afgelopen decennia is echter veelvuldig aangetoond dat de scheidslijn tussen de middeleeuwse incidentele diplomatie versus de diplomatie van de moderne tijd met permanente residenties niet zo scherp verliep zoals door historici als Garrett Mattingly werd gesteld.¹⁶ De overgang was meer fluïde en was bovendien een ontwikkeling die niet overal in Europa op dezelfde wijze verliep. De verschillende manieren van diplomatie en internationale relaties kenden in elke regio een eigen ontwikkeltempo. De ontwikkeling verliep geografisch en chronologisch gefragmenteerd,

¹³ Albertine Bloemendaal, Maurits Ebben en Giles Scott-Smith, 'Nieuwe Diplomatieke Geschiedenis van de zestiende eeuw tot heden', *Leidschrift* 34.3 (2019) 7-13; Ebben en Sicking, 'Nieuwe diplomatieke geschiedenis', 547, 550.

¹⁴ Justyna Wubs-Mrozewicz, 'Conflict Management and Interdisciplinary History. Presentation of a New Project and an Analytical Model', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 15.1 (2018) 89-107, aldaar 1, 88-89.

¹⁵ Maartje A.B., 'Handel en transport in tijden van oorlog. Een analyse van een internationaalconflict voor de Gelderse Zuiderzeekust in 1543', *Bijdragen en Mededelingen. Historisch jaarboek van Gelderland* 107 (2016) 77-96, aldaar 78.

¹⁶ G. Mattingly, *Renaissance diplomacy* (Londen 1955); Jean-Marie Moeglin, 'La place des messagers et des ambassadeurs dans la diplomatie pincièrre à la fin du Moyen Age', *Études de lettres* 3 (2010) 11-35, aldaar 11-13; Laura Mesotten, 'Diplomatie en informatie. De Habsburgse gezanten bij de vrede van Vervins (1598)', *Handelingen. Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* 65 (2011) 223-236, aldaar 2011.

Weerlegd door onder andere Isabella Lazzarini, *Communication and conflict. Italian diplomacy in the early Renaissance, 1350-1520* (Oxford 2015) 4; Moeglin, 'La place des messagers', 11-13.

kortom, de ontwikkeling en geschiedenis van diplomatie kende geen homogeen verloop.¹⁷ Bovendien verdwenen elementen van de middeleeuwse en vroegmoderne diplomatie in gebieden zoals het hertogdom Gelre nooit helemaal.¹⁸ Resultaatgerichte diplomatie als middel om conflictresolutie te bereiken vervulde in de traditionele diplomatieke historiografie de hoofdrol.¹⁹ Deze blik op het diplomatieke proces moet echter verruimd worden, zodat het onderzoek naar diplomatie ook gaat om het ontwarren van een collectie van tradities en gebruiken, sociale conventies, regels en vaste rolverdelingen. Door diplomatie breder te definiëren dan het militaire en politieke aspect van diplomatieke betrekkingen en ook naar sociale, culturele en stadsspecifieke aangelegenheden te kijken, kan een meer volledig beeld van middeleeuwse en vroegmoderne diplomatie geschetst worden.

In dit onderzoek wordt ‘diplomatie’ in de breedste zin van het woord gedefinieerd en vallen alle vormen van (symbolische) communicatie, vertegenwoordiging en conflictmanagement binnen de reikwijdte.²⁰ Hierbij sluit ik aan bij de tendens in tegenwoordig onderzoek naar vroegmoderne diplomatie waar alle vormen van contact en interactie onder diplomatie geschaard worden. Hier huist echter wel het gevaar in dat geen onderscheid gemaakt kan worden tussen alledaagse interactie en contact met aantoonbaar politieke impact.²¹ Diplomatieke betrekkingen en communicatie tussen steden en vorsten liggen echter in elkaars verlengde, samen te vatten in de term ‘politieke communicatie’.²² Dezelfde communicatiemechanismen werden door steden en vorsten vergelijkbaar toegepast. Deze raakvlakken tussen de onderzoeksvelden van diplomatie en algemene communicatie worden vooral goed zichtbaar bij bestudering de verbale en non-verbale communicatiemiddelen die de stadsbestuurders tot hun beschikking hadden.²³ Voor de vroegmoderne bestuurder verschilde wat wij vandaag de dag ‘diplomatie’ noemen niet substantieel van politieke communicatie en relaties.²⁴

¹⁷ Sowerby, ‘Early Modern Diplomatic History’, 442.

¹⁸ Manuel Duran, ‘Regional diplomacy: a piece in the neo-medieval puzzle?’, *Belgeo* 2 (2019) 1-14.

¹⁹ Louis Sicking, Wiel Dorsser en Thérèse Peeters, ‘Druk op Deventer. Diplomatie van een stad vanwege een Noorse schat, 1538-1548’, *Leidschrift* 34.3 (2019) 16-34, aldaar 17; Duran, ‘Regional diplomacy’, 2.

²⁰ Duran, ‘Regional diplomacy’, 11.

²¹ John Watkins, ‘Premodern Non-State Agency: The Theoretical, Historical, and Legal Challenge’, in: Maurtis Ebben en Louis Sicking (red.), *Beyond Ambassadors. Consuls, Missionaries, and Spies in Premodern Diplomacy* (Leiden 2020) 19-37, aldaar 22-23.

²² Justyna Wubs-Mrozewicz, ‘Kopieergedrag. De vormen en functies van afschriften in het laatmiddeleeuwse politieke briefverkeer van de Hanzesteden’, *Tijdschrift voor de Geschiedenis* 127:4 (2014) 603-624, aldaar 603.

²³ Wubs-Mrozewicz, ‘Kopieergedrag’, 604, 623.

²⁴ Christian Windler, ‘Afterword. From social status to sovereignty – practices of foreign relations from the Renaissance to the Sattelzeit’, in: Tracey A. Sowerby en Jan Hennings (red.), *Practices of Diplomacy in the Early Modern World c. 1410-1800* (Londen/New York 2017) 254-265, aldaar 255.

Dit onderzoek is geplaatst binnen de nieuwe diplomatie geschiedenis en bevindt zich, net als Nijmegen, in een grensgebied. Op de scheidslijn van diplomatieke, politieke, en regionale geschiedenis wordt een narratief geschetst over de stad Nijmegen en zijn bestuurders en hoe zij zich diplomatiek verhiel tot haar burens dichtbij en ver weg. De facetten van politieke communicatie binnen het diplomatieke proces komen naar voren uit de bestudeerde bronnen. De volgende vraag staat centraal: “Op welke manieren en door wie werden de diplomatieke relaties van Nijmegen binnen zijn inter- en buitenstedelijke netwerk vormgegeven en onderhouden tijdens de laatste jaren van de Gelderse Oorlogen, 1528-1543?”.

De onderzochte bronnen zijn gesitueerd in de periode tussen het Verdrag van Gorkum (3 oktober 1528) tot aan de Vrede van Venlo (12 september 1543). Tijdens deze laatste vijftien jaren van de Gelderse Oorlogen regeerden Karel van Gelre (1492-1538) en zijn opvolger Willem van Kleef (1538-1543).²⁵ Op 3 oktober 1529 werd de Vrede van Gorkum gesloten tussen hertog Karel en keizer Karel V. Vanaf deze vrede hielden de hertog en de Staten zich bezig met de erfopvolging van de kinderloos gebleven Karel, op enkele bastaardkinderen na, waardoor het niet evident was wie de volgende hertog zou worden. In deze fase speelde Nijmegen een belangrijke rol en werden meerdere, soms geheime, verdragen gesloten tussen vorsten, vorsten en steden, en steden onderling. Nadat Karel van Gelre overleed, in 1538, werd hij opgevolgd door Willem van Kleef, de zoon van de hertog van Gulik, Kleef, Mark en Berg. De vijf jaar dat zijn regeerperiode duurde was geen rustige periode – integendeel. De Gelderse steden en hun nieuwe hertog deden verscheidene pogingen om de rust weer weer te laten keren in hun contreien, maar keizer Karel V hield er een andere visie op na. In zijn boek over de betrekkingen en conflicten tussen Gelre en Habsburg, beargumenteert J.E.A.L. Struick dat na de vrede van Gorkum (1528) wel “enkele wanklanken” de rust dreigden te verstoren, maar dat deze slechts gezien kunnen worden als “wanhoopsdaden”, vergeleken met de felheid van de strijd daarvoor.²⁶ Wat deze auteur betreft is de periode na 1528 niet interessant. Maar juist doordat er een einde aan de vijandigheden tussen Gelre en Habsburg kwam en de gemeenschappelijke vijand wegviel, ontstond de ruimte voor verscherping van de tegenstellingen tussen en verschillende belangen van de hertog en de bannerheren, ridderschap en steden.²⁷ Bovendien stond Nijmegen in deze periode op het hoogtepunt van haar politieke

²⁵ De regeerperiode van Willem van Kleef als hertog van Gelre en Zutphen hield in dit jaar op, hij mocht na de Vrede van Venlo (1543) zijn eigen hertogdom Gulik, Berg en Mark houden.

²⁶ Struick, *Gelre en Habsburg*, 3.

²⁷ Bosch, *Stedelijke macht*, 138.

macht en was de stad uitgegroeid tot een onafhankelijke speler op het diplomatieke toneel.²⁸ Daarom is dit juist voor Nijmegen een interessante periode. De aandacht kon weerlegd worden van vrij constante dreiging en de mogelijkheid op oorlog naar het behartigen van de eigen, individuele belangen. Bovendien kon, met het afnemende gezag van de hertog – zowel intern als extern op het internationale politieke toneel – de rol van Nijmegen als politieke en diplomatieke actor toenemen, meer dan in de periode van de Gelderse Oorlogen daarvoor.²⁹

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, heb ik hoofzakelijk gebruik gemaakt van de stadsrekeningen van Nijmegen, uitgegeven aan het begin van de vorige eeuw door de toenmalige stadsarchivaris H.D.J. van Schevichaven.³⁰ Hierin zijn onder andere bodenlonen te vinden, maar ook wat geschonken is aan bezoekers van de stad en lijsten met bezochte dagvaarten en andere reizen. Alleen het rekenboek van het boekjaar 1537 (22 februari 1537 tot en met 21 februari 1538) ontbreekt, waardoor deze vrijwel complete reeks een uitstekend licht schijnt op het fenomeen van de stedelijke diplomatie.³¹ In tegenstelling tot het bevragen van deze administratieve bronnen om voornamelijk een militair-diplomatiek chronologische tijdlijn te distilleren, kan door het kijken met een blik specifiek gericht op, bijvoorbeeld, de culturele uitingen van de diplomatie, een nieuw licht geworpen worden op de Nijmeegse stadsdiplomatie. De rekenboeken zijn helaas niet met toekomstige historici in het achterhoofd opgesteld: op enkele plekken is de informatie summier of onduidelijk omschreven. In het geval dat wel uitgebreidere informatie verschaft wordt, kan het duiden van de betekenis alsnog lastig zijn. De rentmeesters verstrekten alleen de hoognodige informatie binnen een context die de lezer van toen gemakkelijk kon begrijpen.³² Ondanks dat soms de betekenis van een post in een rekenboek op zichzelf niet meer te achterhalen is, krijgt het in het geheel van de rekenboeken meer betekenis. De frequentie van het zenden van boden zegt bijvoorbeeld iets over de hoeveelheid contact Nijmegen had met een vorst of stad. Daarnaast zijn rekenboeken administratieve bronnen opgesteld om van de werkelijkheid controleerbaar en feitelijk verslag

²⁸ H. Bots en J. Kuys, 'Nijmegen in Middeleeuwen en Nieuwe Tijd: van koninklijke residentie tot grensstad', in: Hans Bots en Jan Kuys (red.), *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederlanden. Deel II: Middeleeuwen en Nieuwe Tijd* (Wormer 2005) 4-7, aldaar 5.

²⁹ Bosch, *Stedelijke macht*, 562.

³⁰ H.D.J. Schevichaven, J.C.J. Kleijntjens en L. Sormani, *Rekeningen der stad Nijmegen, 1382-1543*. Deel IV-VII (Nijmegen 1914-1919).

³¹ Sicking, Dorsser en Peeters, 'Druk op Deventer', 17.

³² P.C.M. Hoppenbrouwers, 'Rekeningen als bron voor sociaal-economisch historisch onderzoek. Een historiografisch overzicht van twee decennia', in: D.E.H. de Boer, J.W. Marsilje en J.G. Smit (red.), *Vander Rekeninghe* (1998) 73-85, aldaar 79; Gerard Nijsten, 'Hertog en hof in Gelre. Bronnen en perspectieven', *Groniek. Gronings historisch tijdschrift (Middeleeuwse hofcultuur)* 93 (1985) 124- 141, aldaar 128.

te doen, waardoor deze bronnen aan historische waarde winnen – en daarmee voor historisch onderzoek van waarde zijn.

Het verhaal uit de rekenboeken moet worden aangevuld met andere soorten bronnen, zoals oorkonden, akten en correspondentie.³³ In de database *Landdagen en andere landelijke bijeenkomsten van Staten en steden in Gelre en Zutphen 1423-1584* van het Huygens ING, onder leiding van M.J. van Gent opgesteld, zijn veel vondsten gedaan die relevant voor dit onderzoek zijn.³⁴ Hierin staan allerlei soorten bronnen die zich bevinden in archieven verspreid over Gelderland, zoals het rijksarchief in Arnhem en het Regionaal Archief Nijmegen³⁵. Ook is het Regionaal Archief Nijmegen zelf geraadpleegd.

Het onderzoek is onderverdeeld in drie hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk komt het diplomatieke netwerk van Nijmegen aan de orde en de positie en rol die de stad daarin aannam. Dit netwerk bestaat uit interstedelijke contacten, zoals met drie Gelderse hoofdsteden of Duitse Hanzesteden, en buitenstedelijke contacten, de buiten- en binnenlandse vorsten. Om een antwoord te kunnen geven op wat de positie en rol van Nijmegen binnen zijn buiten- en interstedelijk netwerk was, behandelt het hoofdstuk allereerst hoe Nijmegen zichzelf positioneerde. Dit deed de stad door het rijksonmiddellijke verleden als statussymbool aan te wenden. Daarnaast komt de rol van woordvoerder die de vertegenwoordigers van Nijmegen tijdens de formele en informele bijeenkomsten innam aan bod.

Het tweede hoofdstuk richt zich op de vele soorten stadsvertegenwoordigers die de stad had. Middeleeuws en vroegmodern Nijmegen kende vele soorten vertegenwoordigers. Ik noem hen stadsdiplomaten. De meest prominente onder hen waren de burgemeesters, twee in totaal. In deze periode in de geschiedenis rustte diplomatie op persoonlijke relaties, waarvan burgemeester Jacob Kanis het beste voorbeeld was.³⁶ Hij verbleef bijvoorbeeld meermaals voor langere tijd in andere steden, *stadshalven*, om de belangen van de stad te behartigen. De boden in de tweede plaats krijgen in de literatuur over de diplomaat zelden een plaats, maar als men kijkt naar de rekenboeken komen zij misschien wel het vaakst voor, bovendien met de langste posten. Bodan werden ingezet om de stad te vertegenwoordigen ten overstaan van vorsten en

³³ Bosch, *Stedelijke macht*, 65.

³⁴ M.J. van Gent, *Landdagen en andere landelijke bijeenkomsten van Staten en steden in Gelre en Zutphen 1423-1584*, Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis.

³⁵ Gelders Archief (GA), archiefnr. 0001, Graven en hertogen van Gelre, graven van Zutphen (Hertogelijk Archief) (HA)(archiefnummer 0001); Regionaal Archief Nijmegen (RAN), 1 Stadsbestuur Nijmegen 1196 – 1810.

³⁶ Aart Noordzij, 'Personen, grenzen en politieke eenheden in de veertiende eeuw. Het hertogdom Gelre en de geschiedenis van internationale betrekkingen', *Tijdschrift voor de Geschiedenis* 127:4 (2014) 579-602, aldaar 583, 590.

stadsbesturen, waarbij zij vertrouwd werden de boodschap van de Nijmeegse stadsbestuurders goed over te brengen. De vragen wat de rol was van en welke vormen de vertegenwoordiging aannam van burgemeesters en boden in de inter- en buitenstedelijke betrekkingen en vertegenwoordiging van de stad Nijmegen staan centraal in het tweede hoofdstuk.

Het derde en laatste hoofdstuk richt zich op het diplomatieke proces. In de breedste zin van het woord valt alles dat geen direct concrete uitkomst is binnen de kaders van het diplomatieke proces.³⁷ Dit onderzoek beperkt zich tot twee aspecten van het diplomatieke proces: conflictmanagement en -resolutie en de (ge)schenkcultuur van de vroegmoderne stad. De vraag hoe Nijmegen uiting gaf aan conflictmanagement binnen zijn buiten- en interstedelijk netwerk en gebruik maakte van zijn positie, zowel namens anderen als voor zichzelf, staat centraal. Ook het geven van geschenken maakte onderdeel uit van vroegmodern conflictmanagement, maar dit thema krijgt in dit onderzoek een aparte plaats. In de afgelopen decennia is de literatuur over de schenkcultuur toegenomen, waardoor ik de getuigen van de schenkcultuur in de Nijmeegse bronnen goed kan duiden. Bovendien nemen geschenken in deze bronnen, de rekenboeken, een aanzienlijke plaats in, waardoor de schenkcultuur een terechte plaats inneemt in dit hoofdstuk naar het diplomatieke proces.

³⁷ Bloemendaal, Ebben en Scott-Smith, 'Nieuwe Diplomatieke Geschiedenis', 9.

Hoofdstuk 1 – Het diplomatieke netwerk van Nijmegen

In de zestiende eeuw had de stad Nijmegen een wijdvertakt netwerk, bestaande uit andere steden, vorsten en andere hooggeplaatste personen. Denk aan de relatie met de hertog Karel van Gelre, de steden van de Hanze of het stedelijk netwerk van de vier hoofdsteden van Gelre en de kleine steden van het hertogdom. Dit netwerk was ontstaan door historische connecties (door bijvoorbeeld huwelijken en familierelaties), geografische verbondenheid en handelsrelaties. Aan de andere kant waren er ook meer institutionele en georganiseerde gronden voor diplomatiek contact, zoals de Landdagen van de vier hoofdsteden van het hertogdom. Omdat er geen permanente residenties met beroepsdiplomaten bestonden, konden allerlei personen, zoals in hoofdstuk twee zal worden beschreven, de stad vertegenwoordigen. Hierdoor maakten alle communicatie en interactie tussen allerlei soorten partijen – vorsten, handelaren, steden – onderdeel uit van het diplomatiek netwerk.³⁸

De achtergrond waartegen het diplomatieke verkeer plaatsvond en welke hiërarchische positie Nijmegen had ten overstaan van zijn gesprekspartners is relevant. Diplomatie vindt per definitie plaats tussen partijen die iets van elkaar willen, het onderlinge contact dient altijd een doel. Het kan gaan om het oplossen of voorkomen van conflicten, maar altijd gaat het om het dienen van een eigenbelang. In welke mate dat eigenbelang succesvol behartigd kan worden is afhankelijk van de politieke positie en status van de partijen zelf en van de partijen ten opzichte van elkaar. Het is daarom belangrijk om het diplomatieke netwerk van Nijmegen in kaart te brengen en met name de rol en positie die Nijmegen daarbinnen zichzelf had aangemeten.

Dit hoofdstuk richt zich in eerste instantie op het interstedelijke netwerk van Nijmegen. Allereerst omdat de stad, zeker in de onderzochte periode van de laatste fase van de Gelderse Oorlogen, regelmatig met andere steden in contact stond. Daarnaast is het mijns inziens interessant om de positie van Nijmegen ten overstaan van Gelderse en andere steden te bepalen, aangezien deze steden in bestuurlijke structuur en cultuur vergelijkbaar zijn.³⁹ Daarnaast stonden voor middeleeuwse en vroegmoderne stadsbestuurders economische en politieke belangen op gelijke hoogte.⁴⁰

De positie van Nijmegen ten overstaan van het buitenstedelijk netwerk, zoals de hertog en andere vorsten is daarnaast eveneens relevant, maar deze behoorden niet tot een

³⁸ Duran, 'Regional diplomacy', 9-10.

³⁹ Maria Asenjo-González, 'Introduction. Urban Hierarchies in Pre-Modern Europe', in: Mariá Asenjo-González, Elisabeth Crouzet-Pavan en Andrea Zorzi (red.), *Urban Hierarchy. The Interaction between Towns and Cities in Europe in Late Medieval and Early Modern Times* (Turnhout 2021) 7-26.

⁴⁰ Wubs-Mrozewicz, 'Kopieergedrag', 607.

stedennetwerk. Dit laatste is zeker het geval wanneer de steden een verbond sloten om samen op te treden tegen deze vorst. In de middeleeuwen en vroegmoderne tijd stonden niet-statelijke actoren, zoals steden, in diplomatieke zin op gelijke voet met statelijke actoren, zoals vorsten. Aan het diplomatieke proces konden alle lagen van de bevolking deelnemen: een handelaar was in staat een vertegenwoordiging te sturen naar een landsheer en vice versa.

Om een antwoord te kunnen geven op wat de positie en de rol van Nijmegen binnen zijn buiten- en interstedelijk netwerk was, behandel ik in dit hoofdstuk twee vraagstukken. Allereerst kijk ik naar hoe Nijmegen zichzelf binnen zijn buiten- en interstedelijk netwerk positioneerde in algemene zin. Een belangrijk onderdeel van de status van Nijmegen had zijn oorsprong in, volgens de stad zelf, de geschiedenis van de stad als Rijkstad. In dit eerste gedeelte zal de relatie met de Duitse steden ook besproken worden. Ten tweede komen de formele vergaderingen en bijeenkomsten, zoals de Landdagen en kwartierdagen, aan bod. Deze institutionele en georganiseerde bijeenkomsten zijn goed gedocumenteerd en aan de hand van deze bronnen kan daardoor de positie en rol van de vertegenwoordigers van Nijmegen gedistilleerd worden.

1.1 Nijmegen als Rijkstad

Op 31 augustus 1230 was Nijmegen door de rooms-koning Hendrik VII hetzelfde stadsrecht als van de Rijkstad Aken verleend. Dit hield in dat aan de stad een handvest van privileges werd toegekend, met daarbij alle rechten en privileges die al aan de keizerlijke rijkssteden, en in het bijzonder Aken, verbonden waren. Hiermee verkreeg Nijmegen niet alleen officieel het stadsrecht, maar werd het ook de eerste en enige stad in de noordelijke Nederlanden met een keizerlijke status.⁴¹ Bovendien stond Nijmegen hiermee als vrije Rijkstad direct onder het gezag van de keizer en niet de landsheer, de graaf van Gelre. Vaak wordt in de literatuur gesteld dat Nijmegen vanaf 1247 geen officiële Rijkstad meer was. In dat jaar werd het namelijk door rooms-koning Willem II van Holland aan de graaf van Gelre verpand in ruil voor Gelderse steun bij de verovering van Aken.⁴² Dit pand werd nooit ingelost, waarmee het de facto in bezit van het graafschap, en latere hertogdom, Gelre kwam. Maar het rijksonmiddellijke karakter van Nijmegen is nooit helemaal komen te vervallen. Verscheidene rooms-koningen verrichtten meerdere pogingen om het pand af te lossen, waardoor het behoud

⁴¹ Monté ver Loren, *Hoofdlijnen*, 199; Moorman van Kappen, 'Nimègue', 9.

⁴² Wim Blockmans, *Metropolen aan de Noordzee. De geschiedenis van Nederland, 1100-1560* (Amsterdam 2010) 147. Opvallend ook dat de zusterstad van Aken, Nijmegen, in pand werd gegeven, vijftien jaar nadat het dezelfde stadsrechten verkregen had. Dit kan zijn omdat Willem II als tegenkoning in Aken gekroond wilde worden en Nijmegen daar als eerlijk tegenwicht tegenover kon staan.

van Nijmegen als Gelders leenpand nooit helemaal zeker was. Bovendien werden door de eeuwen heen, onder andere in 1544, de privileges als Rijksstad herbevestigd door de Duitse keizers en koningen.⁴³ Deze gecontinueerde keizerlijke erkenning, en het feit dat Nijmegen de oudste stad van het hertogdom was, leidde ertoe dat de stad de *urbs primaria* bleef van de Gelderse steden.⁴⁴ Tijdens conflicten met de hertog liet de stad zich zonder twijfel graag voorstaan op de status van Rijksstad, hoewel dit in die tijd feitelijk niet meer dan een historische werkelijkheid was. Dit had als doel de Gelderse landheer te laten herinneren dat het stadsbestuur alleen verantwoording verschuldigd was aan de Duitse koning en niet aan de hertog.⁴⁵ De praktijk was natuurlijk weerbarstiger dan deze historische werkelijkheid. In de zestiende eeuw was de aartsvijand van hertog Karel van Gelre, de Duitse koning en keizer Karel V, wat zou betekenen dat Nijmegen aan die laatste verantwoording én trouw verschuldigd was. Uit niets bleek dat Nijmegen keizer Karel V verkoos boven hertog Karel, of boven welke andere vorst dan ook. Dit laatste kan deels verklaard worden doordat de grootvader van de Habsburgse Karel V, keizer Maximiliaan, getrouwd was met Maria van Bourgondië, en zijn opvolgers gezien werden als Bourgondiërs. Hoewel de Habsburgers zelf een Duitse dynastie waren, had Gelre in het verleden meerdere Bourgondische bezettingen gekend, waardoor ‘Bourgondisch’ gezien werd als bedreiging voor de zelfstandigheid, wat weer een mogelijke inbreuk op privileges en verstoring van de handel betekende.⁴⁶

Het zich laten voorstaan op de keizerlijke status van de stad kan dan ook gezien worden als voornamelijk dat: een statussymbool. Een andere, tastbare uiting van deze status is te vinden in de vele *lieux de mémoire*, zoals inscripties, in de stad, waarmee het de continuïteit met het verleden benadrukte.⁴⁷ De stadspoorten werden hiertoe gebruikt door het wapenschild van de stad, met daarop de dubbelkoppige keizerlijke adelaar, in te metselen. Meer nog, in de Hezelpoort, de voornaamste toegangsweg tot de stad, werd ook de inscriptie *Hic Pes Imperii* (‘Hier is de voet van het keizerrijk’) aangebracht.⁴⁸ Voor middeleeuwse en vroegmoderne

⁴³ Jac Geurts, ‘Nijmegen in de zestiende eeuw. Een stad en haar mythen’, *Jaarboek Numaga*.

Gewijd aan heden en verleden van Nijmegen en omgeving 58 (2011) 39-57, aldaar 47; Jan Kuys, ‘Onder Gelders landsheerlijk gezag. De burcht in het spanningsveld tussen stad en landsheer, 1247-1543, in: Hettie Peterse, Dolly Verhoeven e.a. (red.), *Het Valkhof. 2000 jaar geschiedenis* (Nijmegen 2014) 129-149, aldaar 134.

⁴⁴ Moorman van Kappen, ‘Nimègue’, 10.

⁴⁵ Bots en Kuys, ‘Nijmegen’, 5.

⁴⁶ Aart Noordzij, ‘Chapter Five. Against Burgundy. The Appeal of Germany in the Duchy of Guelders’, in: Robert Stein and Judith Pollmann (red.), *Networks, Regions and Nations: Shaping Identities in the Low Countries, 1300-1650* (Leiden 2010) 111-129, aldaar 118.

⁴⁷ Geurts, ‘Nijmegen’, 48.

⁴⁸ Jac Geurts, ‘The leopard does not change its spots: The influence of Nijmegen on the political developments in Guelders since the Middle Ages’, *Can. J. of Netherlandic Studies/Rev. can. d’études néerlandaises* 36.2 (2015) 1-49, aldaar 20-21.

steden was dit een gebruikelijke manier om hun territorium af te bakenen. Als fysieke afbakeningen van de stedelijke ruimte werden stadspoorten en -muren voorzien van het wapenschild om kenbaar te maken van wie de stad was – in het geval van Nijmegen duidelijk niet van de hertog.⁴⁹ Het zou niet aan de aandacht van de bezoekers van de stad, waaronder hooggeplaatste personen en de hertog zelf, zijn ontgaan dat Nijmegen een bevoorrechte stad was.⁵⁰ Het inmetselen gebeurde opvallend genoeg tijdens de regeerperiodes van beide hertogen, in 1533 en 1540. Hoewel de laatste hertog de absolute voorkeur van het Nijmeegse stadsbestuur genoot, moest ook hij begrijpen dat de stad keizerlijke status genoot. Ook het Valkhof, de keizerlijke burcht in het midden van de stad, was een tastbaar en bovenal imposant bewijs van de rijksstatus.⁵¹ Sinds de verpanding van de stad was ook de burcht in het bezit van de Gelderse graven en hertogen, waardoor de landsheer in theorie van deze citadel zijn uitvalsbasis had kunnen maken. In de vijftiende eeuw echter hadden de Nijmegenaren de stad uitgebreid en het Valkhof binnen de stadsmuren getrokken, waardoor de hertog toestemming aan het stadsbestuur moest vragen als hij toegang tot de burcht wilde, wat meer dan eens leidde tot machtsspeltaferelen. Bovendien had de stad in 1524 vernielingen aan de burcht aangebracht en de poorten naar de burcht ingenomen. In 1537 werd de burcht zelfs geheel ingenomen door de Nijmeegse stadsbewoners, als teken van opstand tegen de macht en bemoeienis van de hertog.⁵² Door het vernielen van bouwwerken met symbolische waarde en het betwisten van eigenaarschap van belangrijke bouwwerken zoals het Valkhof, kon de vernielende partij laten zien wie de macht in de stad bezat.⁵³ Tijdens deze aanval werd het dynastieke symbool van hertog Karel van de burcht verwijderd en vervolgens triomfantelijk op één van de stadspoorten ingemetseld.⁵⁴ Wanneer in het Heilige Roomse Rijk steden werden ingenomen door een vorst, verwijderde deze het wapenschild van zijn voorganger als symbool voor de machtsovername.⁵⁵ Het verwijderen en paraderen van het wapenschild van de hertog had dus een symbolische, universeel begrepen betekenis: de inwoners van Nijmegen lieten door bezit te nemen van de

⁴⁹ Mario Damen en Marcus Meer, 'Heraldry and Territory: Coats of Arms and the Representation and Construction of Authority in Space', in: Mario Damen en Kim Overlaet, *Constructing and Representing Territory in Late Medieval and Early Modern Europe* (Amsterdam 2022) 245-276, aldaar 259-260.

⁵⁰ Damen en Meer, 'Heraldry', 263.

⁵¹ Geurts, 'The leopard', 19.

⁵² Geurts, 'The leopard', 21; Hageman, 'Feestelijk onthaal', 16-17; Jan Kuys, 'Politiek en bestuur', in: Hans Bots en Jan Kuys (red.), *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederlanden. Deel II: Middeleeuwen en Nieuwe Tijd* (Wormer 2005) 226-281, aldaar 279.

⁵³ Marc Boone, 'Urban Space and Political Conflict in Late Medieval Flanders', *Journal of Interdisciplinary History* 32.4 (2002) 621-640, aldaar 637-639.

⁵⁴ Hageman, 'Feestelijk onthaal', 17.

⁵⁵ Boone, 'Urban Space', 621, 633-637; Damen en Meer, 'Heraldry', 263.

publieke ruimte zien dat de norm hersteld was en de burcht weer van de stad was.⁵⁶ Het Valkhof toonde als symbool bij uitstek de sterke wil van Nijmegen om het behoud van privileges en lokale vrijheden en het verzet tegen de uitbreidende macht van de landsheren.⁵⁷

In een tijd waarin rang en invloed ten opzichte van anderen van belang zijn voor het behartigen van de eigen belangen, was voor Nijmegen het benadrukken van zijn rijksonmiddellijke verleden zowel een statussymbool als een manier om zich een hoge plaats in de hiërarchische positionering binnen het netwerk van steden te verzekeren.⁵⁸

Hoewel Nijmegen een Gelderse stad was geworden en het vizier voornamelijk landinwaarts gericht had, bleef de stad contacten onderhouden met de aan de stad verwante Duitse steden zoals Keulen, Aken en Kleef stroomopwaarts langs de Rijn.⁵⁹ Uit de stadsrekeningen kan opgemaakt worden dat in vergelijking met de delegaties naar de Gelderse steden vaker hooggeplaatste stadsbestuurders meegezonden werden als afvaardiging naar de Duitse steden om namens de burgers of de gehele stad te spreken.

Het nauwste contact onderhield de stad met heren van Keulen en Kleef. Ook met individuele personen werd gecommuniceerd, bijvoorbeeld met de proost van Kleef, naar wie Nijmegen dikwijls boden en gezantschappen stuurde. Handelszaken of -conflicten lagen in de meeste gevallen ten grondslag aan het bezoek, maar door het stadsbestuur werden kosten noch moeite gespaard om deze op te lossen. Daarnaast werden naar deze steden regelmatig boden met brieven gestuurd. Meestal wordt in de stadrekeningen geen toelichting gegeven over de inhoud van deze brieven, waardoor over de reden voor het sturen van de brief niets met zekerheid te zeggen valt. Opvallend in het contact met Keulen is dat de bezoeken niet altijd aan ‘mijn Heren van Colne’ gebracht werden, maar dat de Nijmeegse gezanten boodschappen meebrachten voor families of voor een vaste groep mensen, met wie vervolgens stadszaken besproken werden. Aan de ‘Ryncken’, ‘Kannengieters’ en ‘Watervatt’ in Keulen werden door de jaren heen herhaaldelijk bezoeken gebracht.⁶⁰ De namen van deze groepen worden expliciet genoemd, bij Gelderse steden komt dit verschijnsel niet voor. Daarnaast werd aan de Ryncken en aan de Watervatt in 1538 een *vetten oss* geschonken, *saekenthalven ons stadt mytten selven*

⁵⁶ Damen en Meer, ‘Heraldry’, 264-266; H.D.J. Schevichaven, ‘Nijmegen en Karel van Egmond’, *Bijdragen en mededeelingen Gelre* 4 (1901) 1-56, aldaar 46.

⁵⁷ Aart Noordzij, *Gelre. Dynastie, land en identiteit in de late middeleeuwen* (Leiden 2008), 258-259.

⁵⁸ Mario Damen, ‘The political ranking and hierarchy of the towns in the late medieval duchy of Brabant’, *Anuario de estudios medievales* 48.1 (2018) 149-177, aldaar 165-170.

⁵⁹ Bots en Kuys, ‘Nijmegen’, 5.

⁶⁰ *Rekeningen* VI 1535-1538, 1.

ind oieren adherenten.⁶¹ Mijn vermoeden wordt hiermee gesterkt dat deze personen, al dan niet afkomstig uit Nijmegen, woonden en werkten in Keulen en daar een rol vervulden ten behoeve van het stadsbestuur van Nijmegen, als vertrouweling en tussenpersoon tussen de stad Nijmegen en Keulen. Dit zou betekenen dat Nijmegen banden onderhield met zowel hun medestadsbestuurders als inwoners van de stad zelf.

Met zusterstad Aken betrof de correspondentie, niet geheel onlogisch, hoofdzakelijk de gedeelde privileges en rijkszaken. Zo vertrokken in 1538 Arnoldus de Haen en bode Herman van Lobborch, raadvrienden van Nijmegen, naar Aken om informatie in te winnen over hoe men het Keizerlijke Kamergericht aan kon schrijven.⁶²

Het is niet verwonderlijk dat Nijmegen in nauw contact stond met de dichtbijgelegen Duitse steden. Zoals beschreven werd in Nijmegen op de historische verbondenheid met het Heilige Roomse Rijk teruggegrepen en ligt een gevoel van verwantschap met deze steden voor de hand. Daarnaast waren in de vroegmoderne periode grenzen en territoria niet vastomlijnd. Gemeenschapszin en verbondenheid bestond op basis van persoonlijke en historische verbindingen, niet gebonden aan de constant veranderende geografische grenzen en landsheren.⁶³ Hierdoor kon Nijmegen tegelijkertijd Duits en Gelders zijn en spreidde het stedennetwerk van Nijmegen zich uit over alle windrichtingen.

1.2 Landdagen, kwartierdagen en bijeenkomsten

In de zestiende eeuw kende Gelre een sterk gedecentraliseerde politieke structuur, bestaande uit een verspreide bestuurlijke lappendeken van lokale eenheden met een sterk particularisme, die dezelfde landsheer als gemene deler kenden.⁶⁴ Binnen het hertogdom lagen tal van zogeheten ministaten en onafhankelijke steden.⁶⁵ In deze politieke en geografische verscheidenheid hadden de Gelderse steden onderling overlegstructuren ontwikkeld. Het stedennetwerk van de Gelderse *groeten ende cleynen* steden was voor Nijmegen belangrijk en er werden veel

⁶¹ *Rekeningen VI 1535-1538*, 216.

⁶² *Rekeningen VI 1535-1538*, 173.

⁶³ Mario Damen en Kim Overlaet, 'Constructing and Representing Territory in Late Medieval and Early Modern Europe: An Introduction', in: Mario Damen en Kim Overlaet, *Constructing and Representing Territory in Late Medieval and Early Modern Europe* (Amsterdam 2022) 13-26, aldaar 15; Duncan Hardy, 'Were There 'Territories' in the German Lands of the Holy Roman Empire in the Fouteenth to Sixteenth Centuries?', in: Mario Damen en Kim Overlaet (red.), *Constructing and Representing Territory in Late Medieval and Early Modern Europe* (Amsterdam 2022) 29-52, aldaar 47.

⁶⁴ Bosch, *Stedelijke macht*, 51; M. van Driel, 'Gelre vóór 1543', in: F. Keverling Buisman e.a. (red.), *Verdrag en tractaat van Venlo. Herdenkingsbundel, 1453-1993* (Hilversum 1993) 83-108, aldaar 103; Aart Noordzij, 'Zelfstandigheid en integratie. Gelre, de Nederrijn en de Nederlanden in de zestiende eeuw', in: Mario Damen en Louis Sicking (red.), *Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650* (Hilversum 2010) 43-55, aldaar 52.

⁶⁵ Geurts, 'The leopard', 41.

bezoeken gebracht door de boden aan de hoofdsteden en de kleinere steden binnen het Kwartier van Nijmegen.⁶⁶ Een belangrijke reden voor de steden, en met name de vier hoofdsteden van Gelre, om onderling berichten uit te wisselen en samen te komen, was ten behoeve van het bestuur van het hertogdom. De hertog stond aan het hoofd, maar daaronder beschikten de steden, ridderschappen en bannerheren over hun eigen samenwerkingsverbanden. Op het hoogste niveau stond de Landdag, waarop stedelijke en adellijke vertegenwoordigers van de vier kwartieren vergaderden. Deze vergadering kon uitsluitend worden uitgeroepen door de hertog.⁶⁷ De hoofdsteden konden ook zonder zijn toestemming samenkomen en dit deden zij ook regelmatig. Op deze gezamenlijke bijeenkomsten werd met of zonder de hertog overlegd over geldzaken, zoals de beden en ponschattingen, maar ook over onderlinge conflicten of het gezamenlijk formuleren van een standpunt.⁶⁸ Ook de kwartierhoofdsteden riepen afzonderlijk de edelen en kleinere steden binnen het kwartier op zogenaamde kwartierdagen, vaak voorafgaand aan landelijke bijeenkomsten zodat het standpunt van het kwartier vastgesteld kon worden.^{69,70}

De samenwerking tussen de Gelderse steden op allerlei niveaus zorgde voor onderlinge samenhang, hoewel er geen duidelijke eenheid bestond en de steden, ridders en kwartieren hun eigen autonomie als hoogste goed zagen. Sterker nog, individueel waren de steden niet groot genoeg om een vuist te maken tegen de hertog en zijn pogingen de macht van de steden in de perken, maar wel wanneer zij de handen ineensloegen.⁷¹ Juist doordat een groot particularisme bestond, was een stedennetwerk gewenst. De samenwerking bood de mogelijkheid om de eigen privileges en rechten te beschermen.⁷²

Hoewel het stedennetwerk niet als een innig samenwerkingsverband beschouwd kan worden, wist Nijmegen in dit systeem een stempel te drukken op het landsbestuur en een

⁶⁶ *Rekeningen* VI 1535-1538, 165.

⁶⁷ M.J. van Gent, 'Oude politiek op moderne wijze vastgelegd. De ING-databank 'Landdagen en andere landelijke bijeenkomsten van Staten en steden in Gelre en Zutphen 1423-1584', *Bijdragen en mededelingen. Historisch jaarboek voor Gelderland* 98 (2007) 29-50, aldaar 32-33.

⁶⁸ Van Driel, 'Gelre vóór 1543', 106.

⁶⁹ Inleiding van digitale databank *Landdagen en andere landelijke bijeenkomsten van Staten en steden in Gelre en Zutphen 1423-1584*, Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, door M.J. van Gent.

⁷⁰ De verslagen van de land- en kwartierdagen bieden een schat aan informatie over de Gelderse geschiedenis, maar de inhoud van wat besproken is op deze bijeenkomsten en de reden om deze te houden is niet altijd direct relevant voor het onderzoek naar de diplomatieke proces van Nijmegen, maar zegt meer over de beweegredenen en uitkomsten van een vergadering. Waar bronnen licht schijnen op de stadsdiplomatie zijn deze uiteraard wel meegenomen.

⁷¹ Geurts, 'Nijmegen', 40; Frank Keverling Buisman, 'De Vrede en het Tractaat van Venlo, 1543 – gevolgen voor het bestuur van Gelre en Zutphen', in: M. Evers, (red.), *Het hertogdom Gelre: Geschiedenis, kunst en cultuur tussen Maas, Rijn en IJssel* (Utrecht 2003) 65-75, aldaar 65-67.

⁷² Noordzij, 'Zelfstandigheid', 52.

toonaangevende rol te vervullen in het optreden namens en door de steden.⁷³ Zo trad Nijmegen meermaals op de voorgrond als leider van en woordvoerder namens de Landdag. Doorgaans was Nijmegen het felst in de oppositie tegen de hertog en kozen de andere steden partij voor de hertog of waren zij terughoudender.⁷⁴ In 1538, een paar maanden na de installatie van Willem van Kleef als nieuwe hertog, had landvoogdes Maria van Hongarije de steden per brief verzocht dat voor haar gemak de Landdag voortaan gezamenlijk een standpunt formuleert en haar bij monde van één partij beantwoordt. Nijmegen schreef de regering van Arnhem dat de vier kwartieren met hertog Willem overeengekomen waren aan de oproep gehoor te geven en dat het Nijmeegse stadsbestuur de brief al had beantwoord, waarmee Nijmegen de rol van spreekbuis op zich genomen had.⁷⁵ Een aantal jaren later werden de Nijmeegse schepenen Jan van Wijttenhorst en Ponciaen Grunewalt als afgevaardigden namens de gehele Landdag naar de Rijksdag in Regensburg gezonden, met bewijsstukken om de keizerlijke aanspraken op het hertogdom te weerleggen. Zij werden zelfs door de keizer tot een onderhoud gemaand en moesten dus enige tijd in Regensburg verblijven.⁷⁶

Uit de stadsrekeningen en overige bronnen blijkt dat de bezoeken tussen de Gelderse steden in de tweede helft van de jaren dertig toenamen en de onderlinge samenwerking intensiever werd. Deze tendens is logisch, aangezien in deze periode de erfopvolgingskwestie speelde: een kwestie die het hele hertogdom aanging en onderlinge afspraken tussen de steden vereiste. De erfopvolgingskwestie kwam voort uit het kinderloos overlijden van hertog Karel. In 1528 was in het Verdrag van Gorkum afgesproken dat hertog Karel als erfvorst door Karel V werd erkend, maar ook was afgesproken dat de landen van het hertogdom bij kinderloos overlijden van de hertog weer in direct bezit zouden komen van deze Habsburgse keizer.⁷⁷ Hiermee kon de hertog, na zich al tientallen jaren hiertegen te hebben verzet, geen vrede hebben en sloot op 14 oktober 1534 in Grunsfoort een geheim verdrag met de Franse koning, waarin laatstgenoemde de heerschappij over het hertogdom te beurt zou vallen na Karels overlijden. Eén voorwaarde: de hoofdsteden moesten hun toestemming voor deze overeenkomst geven.⁷⁸ In de jaren die volgden probeerde de hertog de steden, met Nijmegen voorop, te overtuigen om

⁷³ Meij, 'Hoofdstuk 1', 61-62; Marloes Schoonheim, 'Hoofdstad van Gelre (stadsgeschiedenis 1402-1543)', in: Rob Camps, Siebrand Krul e.a. (red.), *Het Grote Geschiedenis Boek van Nijmegen* (Zwolle 2010) 54-65, aldaar 61.

⁷⁴ Noordzij, *Gelre*, 169.

⁷⁵ GA, HA, inv. nr. 4683.

⁷⁶ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 3985, brief nr. 142.

⁷⁷ Noordzij, *Gelre*, 177; Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 40-41.

⁷⁸ J. Kuys, 'Het hertogdom Gelre in de periode 1339-1543', in: Willem Koppers en Felix Villanueva (red.), *Van Gelre tot Gelderland. 650 jaar besturen van Gelderland* (Nijmegen 1989) 20-35, aldaar 28.

de Franse koning als opvolger aan te stellen. Onder andere Nijmeegse afgezanten waren aanwezig bij onderhandelingen tussen de hertog en de keizer.⁷⁹ Maar de steden Nijmegen, Roermond, Zutphen, Venlo, Tiel, Zaltbommel en Doetinchem verbonden zich achter aanvoerder Nijmegen en stelden dat zij nog liever zouden sterven, dan *onder Fransche heerschappij te zullen bucken*.⁸⁰ Het stedenverbond wilde noch een Habsburger als een Fransman als toekomstige landsheer.⁸¹ Nijmegen was als aanvoerder van de opstand en de stedenbond in staat pressie uit te oefenen op de hertog, zodat zij hem zo ver kregen drie Landdagen uit te roepen.⁸² Op deze Landdagen hadden de vertegenwoordigers van Nijmegen de mogelijkheid het bestuur van Gelre nog meer naar hun hand te zetten en zo dwongen zij de hertog ertoe de privileges van de steden te erkennen door een erfopvolger aan te wijzen – waarna de beoogde opvolger van Nijmegen gekozen werd.⁸³ Voor Nijmegen was dit de ultieme uitkomst: een Duitse vorst als nieuwe landsheer, die tevens hertog was van een bevriende handelsstad van Nijmegen. Met het toekomstige aantreden van Willem van Kleef als hertog, lag in het vooruitzicht dat beide hertogdommen, die van Gelre en Kleef, Gulik en Berg, met elkaar verbonden zouden worden en op die manier een sterker machtsblok vormden tegen de Habsburgers.⁸⁴

Toen de jonge hertog Willem eenmaal als nieuwe hertog gekozen en ingehuldigd was, bleek al snel dat hij niet opgewassen was tegen keizer Karel.⁸⁵ Het gevolg was dat de Landdag, met ervaren bewindspersonen als raadsheer Jacob Kanis, de handen ineensloeg en hertog Willem van advies en wijze raad voorzag. Tijdens een vergadering op 15 februari 1541 wierpen zij zelfs de suggestie op dat Willem niet zelf af moest reizen naar de Rijksdag in Neurenberg, maar om een delegatie van zes man te sturen, waaronder Ponciaen Grunewalt, namens de

⁷⁹ *Rekeningen VI 1535-1538*, 2, 22, 69; A. Hulshof, *Oorkonden aangaande de betrekkingen der Geldersche vorsten tot Frankrijk. Werken, uitgegeven door Gelre. No. 9* (Arnhem 1912) 176-183; Ralf G. Jahn, 'Gelre en Frankrijk', in: M. Evers, (red.), *Het hertogdom Gelre: Geschiedenis, kunst en cultuur tussen Maas, Rijn en IJssel* (Utrecht 2003) 134-139, aldaar 138; Meij, 'Hoofdstuk 1', 67; Noordzij, *Gelre*, 177; Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 41.

⁸⁰ Van Gent, 'Oude politiek, 40-41; A.H. Groustra-Werdekker, 'Hattem in roerige tijden: hertogelijke ambtenaren en hun relatie met de stad 1473-1538', in: Gerrit Kouwenhoven, J. Kummer, Frank Peereboom (red.), *"In eenen aangenamen oord ...". Een bundel opstellen bij 700 jaar Hattems stadsrecht* (Kampen 1999) 127-146, aldaar 146; Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 43.

⁸¹ Kuys, 'Het hertogdom Gelre', 28.

⁸² GA, HA, inv. nr. 1715.1-0092; Groustra-Werdekker, 'Hattem in roerige tijden', 146; Meij, 'Hoofdstuk 1', 67; Noordzij, *Gelre*, 178; Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 41, 46.

⁸³ Streekarchief Noordwest-Veluwe, archiefnr. 1001, Stadsbestuur Elburg, 1320-1813, inv. nr. 118, reg. nr. 972; GA, Handschriftenverzameling, inv. nr. 318; Bots en Kuys, 'Nijmegen', 5; Noordzij, 'Zelfstandigheid', 45 en 47; Schoonheim, 'Hoofdstad van Gelre', 64.

⁸⁴ Noordzij, 'Zelfstandigheid', 47 en Bots en Kuys, 'Nijmegen', 5

⁸⁵ L.J. Rogier, 'Jacob Kanis', *Numaga. Tijdschrift gewijd aan heden en verleden van Nijmegen en omgeving* 18 (1971) 69-89, aldaar 83-84.

steden. Uit een akte van twee dagen later blijkt dat de hertog hier daadwerkelijk mee ingestemd had. Maar ondanks het interne gebrek aan vertrouwen in de daadkracht van de hertog – dat is tussen de regels door te lezen – had de Landdag nog ten overstaan van dezelfde keizer Karel een jaar eerder laten weten dat zij trouw zouden blijven aan de landsheer en de eenheid van het land tot de laatste man te zullen verdedigen.⁸⁶ Hieruit blijkt dat allereerst dat de onderlinge samenwerking het eigen belang en zelfbehoud diende, aangezien geen van de steden Karel V als nieuwe landsheer wensten. Daarnaast illustreert dit voorval dat het hertogdom naar buiten toe zich presenteerde als een politieke eenheid.⁸⁷ De geschiedenis leert dat wanneer de noodzaak tot samenwerking verdween, de samenwerking zelf ook naar de achtergrond verdween en het weer ieder voor zich was.⁸⁸

Nijmegen trad, zeker in de laatste jaren voorafgaand aan de Vrede van Venlo in 1543, regelmatig op als vertegenwoordiger en woordvoerder van de vier kwartieren. Deze rol vervulde de stad al langer voor de Gelderse betrokkenheid bij de Hanze.⁸⁹ Tot de Gelderse Hanzesteden kunnen de vier hoofdsteden worden gerekend, voor het kwartier Nijmegen waren dit Tiel en Zaltbommel.⁹⁰ De Hanze zelf speelde als een instituut een belangrijke rol in het oplossen van conflicten tussen verschillende steden en hun handelaren, waardoor Nijmegen zich een aanzienlijke sleutelpositie had verworven als verbindende schakel tussen de Hanzesteden en de Gelderse steden.⁹¹ Zo ontving Nijmegen in 1529 vanuit Keulen de uitnodiging om in het klooster van de Minderbroeders in Keulen een Drittelsdag, het Hanze-equivalent van een kwartierdag, bij te wonen om onder andere mee te beslissen over het door de stad Lübeck gedane voorstel om het handelskantoor in Brugge naar Antwerpen te verplaatsen, met daarbij het verzoek de overige Gelderse Hanzesteden hiervan op de hoogte te brengen.⁹² Vervolgens reisden raadvrienden Coenraad van Doornick en de busmeester Gairt (Gerrit) naar Arnhem, waar ook de hertogelijke raad zich bevond, om zich te beraden op de door Keulen voorgelegde punten – overigens door zulk slecht weer en wind dat zij zich door de voerman en twee paarden lieten vervoeren.⁹³ Nijmegen was niet alleen voor de Hanzesteden

⁸⁶ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 3322, brief nr. 124 en 125.

⁸⁷ Geurts, 'Nijmegen', 40.

⁸⁸ Geurts, 'The leopard', 40.

⁸⁹ Enkele voorbeelden: *Rekeningen* IV 1527-1531, 168, 206, 208, 222 en 240 en *Rekeningen* V 1532-1534, 90.

⁹⁰ A.H. Groustra-Werdekker, 'Gelderse steden in de zestiende-eeuwse Hanze: de tering naar de nering zetten', *Zutphen* 24.4 (2005) 83-101, aldaar 90.

⁹¹ Justyna Wubs-Mrozewicz, 'The late medieval and early modern Hanse as an institution of conflict management', *Continuity and Change* 32.1 (2017) 59-84, aldaar 60.

⁹² RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2595, brief nr. 44.

⁹³ *Rekeningen* IV 1527-1531, 168.

het aanspreekpunt van en naar Lübeck, ook de hertog werd door de stad betrokken in de communicatie. Ten tijde van hertog Willem reisden boden van Nijmegen zelfs naar Kleef om de hertog daar te voorzien van informatie over Hanzegerelateerde zaken.

De Hanzedag in Lübeck op Trinitatis (23 mei) in 1540 biedt een interessant kijkje in de voorbereidingen die de Gelderse steden troffen en de verantwoordelijke rol die Nijmegen daarin speelde. Op 6 november 1539, ruim op tijd, berichtte de stad aan Keulen dat de Hanzesteden besloten hadden deel te nemen aan deze Hanzedag, waarna verzocht werd om bij de betrokken autoriteiten van de gebieden waar het gezantschap doorheen moest reizen vrijgeleides aan te vragen voor de twee raadsvrienden en de secretaris die als afvaardiging werden aangewezen.⁹⁴ Een post in de stadsrekening van dat jaar doet vermoeden dat dit in ieder geval om Jacob Kanis ging. In 1540 was de burgemeester, samen met Johan Noet, als afvaardiging ook in Wezel op een Hanzedag aanwezig, het is hierdoor aannemelijk dat hij ook de Nijmeegse vertegenwoordiging in Lübeck was.⁹⁵ Vervolgens droeg Nijmegen de stad Roermond op om vóór 16 maart twee raadsvrienden naar de stad te laten komen, om vervolgens door te kunnen reizen naar Zutphen, en daar de concepten van volmachtsbrieven en standpunten voor de afgevaardigden naar de Hanzedag te Lübeck op te stellen en te bezegelen. Daarna was de taak aan de hoofdsteden om de kleinere steden binnen hun kwartieren ook te laten tekenen, waarna de raadsvrienden van Roermond al deze stukken moesten verzamelen en terugzenden naar Nijmegen voordat het Pasen (7 april) was.⁹⁶ Dat het verzamelen van alle standpunten inherent stond aan overleg, blijkt uit een brief die op 5 april naar Christoffer, de aartsbisschop van Bremen, werd verzonden namens alle vier de hoofdsteden met het verzoek een vrijgeleide te verlenen aan twaalf afgevaardigden.⁹⁷ Blijkbaar waren de steden middels onderling overleg overeengekomen om de stad Nijmegen niet als enige af te vaardigen. In de periode van 11 april tot 9 mei 1540 werden onbeperkte vrijgeleides voor de heen- en terugreis verschaft door Klaas, de graaf van Tecklenburg, de stadhouder van Christiaan III, koning van Denemarken en Zweden, in de hertogdommen Holstein en Sleeswijk in het noorden van het Heilige Roomse Rijk, aan Christoffer, de aartsbisschop van Bremen, Arnt, graaf van Bad Bentheim, Maximiliaan van Egmont, graaf van Buren, en Franciscus, de bisschop van Münster – hieruit valt ook de reisroute van het gezantschap te herleiden.⁹⁸ Na terugkeer in Nijmegen, brachten enkele Duitse steden verslag uit van hun beraadslagingen aan de Nijmeegse gedeputeerden, welke vervolgens

⁹⁴ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2596, brief nr. 97.

⁹⁵ *Rekeningen VII 1539-1540*, 111 en 113.

⁹⁶ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2596, brief nr. 106.

⁹⁷ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2596, brief nr. 114.

⁹⁸ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2597, reg. nr. 525-527, 529, 530, 532.

door bode Gerrit van Ravenstein naar Arnhem en Zutphen werd gebracht.⁹⁹ Herman van Lobborch, bode, Ponciaen Grunewalt en Herman van Rijswijck vertrokken voor zes dagen naar Roermond en gingen daarna door naar Kleef.¹⁰⁰

In de onderzochte bronnen van de geschiedenis van Nijmegen neemt de Hanze, los van bovenstaande casus, een bescheiden plaats in. Dit is te verklaren: Nijmegen had vrij laat, in 1402, het lidmaatschap tot de Hanze verkregen. In de loop der tijd had het dus de rol van woordvoerder op zich genomen, als regionale hoofdplaats, maar in de zestiende eeuw was de betrokkenheid op het bestuur van de Hanze van heel het Gelderse Hanzestedennetwerk teruggelopen.¹⁰¹ Hoewel handel en de controle daarop voor Nijmegen evident belangrijk was, blijkt uit de bronnen dat het Hanzenetwerk niet de grootste prioriteit had voor de stad.

In het (stedelijke) netwerk binnen en buiten Gelre positioneerde Nijmegen dus zich als belangrijkste stad. Deze status had het zichzelf aangemeten vanwege zijn rijksonmiddelijkheid en op basis van anciënniteit. Het verleden als keizerstad werd ingezet om de zelfstandigheid ten opzichte van de hertog aan te tonen, door zich te beroepen op oude privileges. Door middel van symboliek in de vorm van het wapenschild met de keizerlijke adelaar maakte Nijmegen duidelijk zichtbaar dat niet de hertog (of andere steden) het stadsbestuur en zijn belangen kon ondermijnen.

Door deze verworven positie fungeerde de stad tijdens formele bijeenkomsten als *primus inter pares*, waarbij het optrad als woordvoerder namens de Gelderse Landdag richting vorsten en richting de steden van de Hanze. De stad speelde een belangrijke rol in de informatie-uitwisseling en communicatie tussen de steden binnen het netwerk van Nijmegen, die in de loop van de onderzochte jaren steeds aanzienlijker werd. Aan het einde van de Gelderse Oorlogen betrof dit vooral informatievoorziening van buitenlandse, Duitse, steden en vorsten richting de Gelderse burenen. Hierdoor was de stad in staat namens de steden te spreken en daarmee vooral de eigen belangen en wensen door te voeren. Door zichzelf deze positie en status aan te meten, zorgde Nijmegen dat het binnen het diplomatieke proces een prominente en toonaangevende rol kon spelen. In een onderzoek waarbij dit proces centraal staat is het van belang te weten vanuit welk kader deze niet-statelijke actor opereerde.

⁹⁹ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2596, brief nr. 118; *Rekeningen* VII 1539-1540, 114.

¹⁰⁰ *Rekeningen* VII 1539-1540, 114 [IBIDEM]

¹⁰¹ Jan Kuys, 'Nijmegen in de zestiende eeuw: veranderingen en stagnatie', *Jaarboek Numaga. Gewijd aan heden en verleden van Nijmegen en omgeving* 46 (1999) 58-91, aldaar 80.

Hoofdstuk 2 – Vertegenwoordigers van de stad

De vijftiende en zestiende eeuw vormen een overgangsfase van directe vertegenwoordiging van de machthebbers naar hun vertegenwoordigers, in de vorm van diplomaten. Het was niet langer houdbaar voor vorsten en andere machthebbers om overal zelf in eigen persoon te verschijnen.¹⁰² Een kenmerk van middeleeuwse en vroegmoderne diplomatie is dat deze bestond uit een breed palet aan diplomatieke personen.¹⁰³ Voordat permanente residenties en vaste ambassadeurs de norm werden, bestond het diplomatieke domein uit een netwerk van incidentele communicatie en vertegenwoordigers binnen een context van wijdverspreide vaste netwerken.¹⁰⁴ De stadsdiplomaten bezochten andere steden en vorsten om zaken te bespreken en af te handelen of luisterden door hun aanwezigheid naar een plechtigheid.¹⁰⁵ In de periferie van Europa, waar ik Nijmegen onder schaar, verliep het proces van residentiële en permanente vertegenwoordiging langzamer dan in bijvoorbeeld Italië, Spanje, Frankrijk en Engeland – of ontwikkelde zich zelfs helemaal niet.¹⁰⁶ Binnen deze grote verscheidenheid aan vertegenwoordigers bevond zich het hertogdom Gelre van de zestiende eeuw, met hertog Karel van Gelre als één van de laatste feodale heren van Europa en de stad Nijmegen als zelfstandig optredende entiteit. Bovendien maakte Nijmegen zoals blijkt uit Hoofdstuk 1 deel uit van een buiten- en interstedelijk netwerk. Binnen dit netwerk zond de stad tal van vertegenwoordigers uit, met verschillende taken, verantwoordelijkheden, functies en doeleinden.

Welke figuren onderhielden de persoonlijke relaties en contacten, welke rol vervulden zij in de inter- en buitenstedelijke betrekkingen en vertegenwoordiging van de stad Nijmegen en welke vormen nam deze stadsvertegenwoordiging aan? In dit hoofdstuk staan deze vragen over de stadsdiplomaten centraal, met in de hoofdrol het beste voorbeeld van diplomatiek op basis van persoonlijke relaties, namelijk de burgemeesters van de stad. Daarnaast is een grote rol in dit onderzoek weggelegd voor de stadsboden. Hun rol in de vroegmoderne stadsdiplomatie wordt in de literatuur vaak beperkt tot hun taak als dienstboden die slechts brieven bezorgden.¹⁰⁷ In de afgelopen jaren is de aandacht voor vertegenwoordigers en diplomaten, anders dan de

¹⁰² Moeglin, 'La place des messagers', 12.

¹⁰³ Robyn Adams en Rosanna Cox, 'Introduction', in: Robyn Adams en Rosanna Cox (red.), *Diplomacy and Early Modern Culture* (Basingstoke 2011) 1-12, aldaar 2; Sicking, Dorsser en Peeters, 'Druk op Deventer', 29.

¹⁰⁴ Duran, 'Regional diplomacy', aldaar 8-9.

¹⁰⁵ M.S. Anderson, *The Rise of Modern Diplomacy, 1450-1919* (Londen 1993) 6.

¹⁰⁶ Idem, 29, 31.

¹⁰⁷ Megan K. Williams, 'The perils of the post road. Diplomats, diplomatic couriers, and the informational fabric of early modern Europe', in: Ida Nijenhuis e.a. (red.), *Information and Power in History. Towards a Global Approach* (Londen 2020) 105-121, aldaar 109.

klassieke ambassadeur, gegroeid, een categorie waarin in mijn optiek stadsboden ook vallen.¹⁰⁸ De rol van persoonlijke relaties en contacten in de stadsdiplomatiek van Nijmegen in de zestiende eeuw zal overigens uitgebreider in het volgende hoofdstuk aan bod komen.

Ik heb gekozen om andere stadsvertegenwoordigers buiten beschouwing te laten. In de rekenboeken en de andere onderzochte bronnen is te lezen dat op sommige reizen van delegaties ook secretarissen en rentmeesters meegaan of dat zij op missie worden gestuurd – ook de voerman wordt soms expliciet vermeld wanneer deze bijvoorbeeld schepenen vervoerd heeft.¹⁰⁹ De literatuur over het takenpakket en de (diplomatieke) rol van deze functionarissen, zowel binnen als buiten de stad, is in de laatste jaren toegenomen. Hierin komt naar voren dat hun rol in het diplomatieke proces van de vroegmoderne stad aanzienlijker was dan voorheen gedacht.¹¹⁰ Zij komen echter niet zo frequent in de bronnen voor als de burgemeesters en stadsboden om substantieel onderzoek naar hun rol in en betrokkenheid bij de stadsdiplomatie van Nijmegen te kunnen doen. Bovendien was de diplomatieke rol van de stadssecretaris in algemene zin in de vijftiende en zestiende eeuw in steden zoals Nijmegen onderschikt aan dat van de burgemeesters en raadsleden.¹¹¹

2.1 Burgemeesters

De burgemeesters waren per definitie vertegenwoordigers van de stad, niet alleen binnen de stadsmuren, maar ook daarbuiten. Als het er echt om spande, wanneer een stedelijk conflict langer duurde of een bezoek brengen om andere redenen belangrijk was, trokken de burgemeesters er op uit om in eigen persoon namens de stad op te treden. Hoewel dit betekende dat burgemeesters geruime tijd van huis konden zijn en daardoor verwijderd waren van hun eigen en bestuurlijke zaken, was het in sommige situaties nodig dat juist deze hooggeplaatste

¹⁰⁸ O.a.: Maurits Ebben en Louis Sicking, 'Introduction', in: Maurits Ebben en Louis Sicking (red.), *Beyond Ambassadors. Consuls, Missionaries, and Spies in Premodern Diplomacy* (Leiden 2020) 1-16; Birgit Tremml-Werner en Dorothee Goetze, 'A Multitude of Actors in Early Modern Diplomacy', *Journal of Early Modern History* 23 (2019) 407-422, aldaar 411.

¹⁰⁹ *Rekeningen V 1532-1534*, 100.

¹¹⁰ Recente voorbeelden van een studie naar de rol van de vroegmoderne (ambassade)secretaris is het artikel van Kerrewin van Blanken, 'De vroegmoderne ambassadesecretaris als informatiemanager. Henri Brasset en zijn briefregisters (1616-1654)', in: Erika Kuijpers en Gerrit Verhoeven (red.), *Makelaars in kennis. Informatie verzamelen, verwerken & verspreiden in de vroegmoderne Nederlanden* (Leuven 2022) 69-97. De beschreven periode valt buiten het bereik van dit onderzoek, bovendien kan van het bestaan van een ambassade van Nijmegen (of van Gelre) in de zestiende eeuw nog niet gesproken worden. Ook de studie van Christian Manger, 'Behind the scenes: Urban secretaries as managers of legal and diplomatic conflicts in the Baltic region, c. 1470-1540', *Journal of medieval history* 48.4 (2022) 571-586 is een goede studie, maar maakt gebruik van bronnen die ik niet tot mijn beschikking had.

¹¹¹ Manger, 'Behind the scenes', 572.

stadsvertegenwoordigers aanwezig waren.¹¹² In deze situaties borduurden de burgemeesters voort op de persoonlijke band die zij hadden met de partij tegenover en konden zij zich laten voorstaan op hun prominente positie binnen en buiten de stad.¹¹³ Omdat de burgemeesters elk jaar opnieuw verkozen konden worden, was het voor deze stadsbestuurders belangrijk te investeren in persoonlijke relaties.¹¹⁴ Zo verzekerden zij zich van een goed rapport met raadsvrienden van bevriende steden om zo meer kans te hebben nogmaals verkozen te worden. Hierdoor konden zij ook doeltreffend optreden in diplomatieke kwesties. Het was in de middeleeuwen en vroegmoderne tijd dan ook specifiek de taak van burgemeesters om alle bezoekers van de stad ruimhartig te ontvangen en te vermaken, om zo de stad en zijn eigen reputatie op te vijzelen.¹¹⁵

Soms werden de taken tussen burgemeesters ook verdeeld op basis van hun connecties. In september 1539 vonden meerdere belangrijke vergaderingen tegelijk plaats en werden de drie (toen tijdelijk in dienst zijnde) burgemeesters afgezonden naar de plaatsen waar zij het beste tot hun recht kwamen op basis van hun eigen affiniteit met de contactpersoon- of stad.¹¹⁶ Johan Schenck en Conrardt van Dairnyck reisden samen met afgevaardigden van de andere Gelderse steden en de hertogelijke raad naar Roermond. Jacob Kanis trok naar Zutphen voor financiële aangelegenheden. De belangrijkste bijeenkomst werd bijgewoond door Ponciaen Grunewalt, die naar Keulen reisde om met andere Hanzesteden te overleggen. Dit laatste laat zich verklaren doordat deze burgemeester overwegend vaak Nijmegen vertegenwoordigde bij zaken aangaande de Duitse steden en de Hanze. Jacob Kanis op zijn beurt nam het vaakst de communicatie met de Gelderse hoofd- en kleinere steden voor zijn rekening.

Burgemeester Jacob Kanis neemt in de bronnen, zeker in de laatste jaren van de Gelderse Oorlogen, de prominentste rol in vergeleken met de andere burgemeesters en schepenen. Hij was in de jaren tussen 1523 en 1544 voortdurend een raadsvriend, meermalen een schepen en werd zeker tien keer tot burgemeester verkozen.¹¹⁷ Hij bracht namens Nijmegen vele bezoeken aan tal van steden, personen en vorsten. In de jaren voordat hij de woordvoerder van de stad werd, had hij op persoonlijke titel vriendschappelijke banden opgebouwd met hooggeplaatste personen op het Europese toneel. Hij had namelijk een aanstelling aan het hof van hertog René

¹¹² Manger, 'Behind the scenes', 583-584.

¹¹³ Idem, 583.

¹¹⁴ Damen, 'The political ranking', 166.

¹¹⁵ Valentin Groebner, *Liquid Assets, Dangerous Gifts. Presents and Politics at the End of the Middle Ages* (Philadelphia 2002) 21.

¹¹⁶ *Rekeningen VII 1539-1540*, 39.

¹¹⁷ Rogier, 'Jacob Kanis', 73.

II van Lotharingen gekregen, waarschijnlijk omdat Kanis met de zus van Karel van Gelre, Filippa, getrouwd was en Gelderse protegés welkom waren aan het hof.¹¹⁸ Bovendien voerde Kanis voor hertog Karel, toen hij nog niet het verzet leidde tegen de vorst, meerdere diplomatieke missies uit.¹¹⁹ In 1520 keerde het tij en verslechterde hun relatie, waarna Kanis zijn pijlen richtte op het behartigen van de belangen van de stad Nijmegen.¹²⁰ Dit deed hij met verve, wat ervoor zorgde dat hij, op verzoek van de hele raad, als derde extra burgemeester werd aangesteld, toen in 1538 de spanningen rondom de troonopvolging van Karel hoog opliepen.¹²¹

Niet alleen Jacob Kanis reisde veel als burgemeester namens de stad. Alle burgemeesters maakten reizen naar heinde en verre om stadszaken te bespreken, te onderhandelen of om het lot van hun burgers te bepleiten. Toen in 1535 Nijmeegse handelaren gevangen waren genomen vanwege het niet betalen van de Leerdammer tol, trokken zowel Peter Andelien als Ponciaen Grunewalt naar Arnhem om de zaak onder de persoonlijk aandacht van de *ffurstlicke genaden*, de hertog, te brengen en hun vrijlating te bepleiten.¹²²

In de literatuur lag lang de nadruk op de residentiële ambassadeur en de permanente vertegenwoordiging van een vorst.¹²³ Dit was een erfenis van onder andere het invloedrijke werk *Renaissance Diplomacy* van Garrett Mattingly, waarin hij een geleidelijke overgang beschreef van middeleeuwse delegaties en gezantschappen naar functionarissen die als officiële vertegenwoordigers van de ‘moderne’ staat werden aangesteld en uiteindelijke permanente residenties.¹²⁴ Inmiddels is dit beeld door recenter onderzoek weerlegd en zijn historici het erover eens dat het vroegmoderne diplomatieke proces uit een breder scala van vertegenwoordigers en diplomaten bestond (zie ook Hoofdstuk 1). Het Nijmegen van de zestiende eeuw dient als een goed voorbeeld van hoe een niet-statelijke actor een andere ontwikkeling en met name een ander tijdspad kende dan deze traditionele kijk op diplomatieke geschiedenis. Toch wil ik hier aandacht besteden aan de rol van burgemeesters in de opmaat naar een meer permanente vertegenwoordiging, ook in Nijmegen, al zij het, onder andere vanwege de jaarlijkse verkiezingen, semipermanent. In de bronnen komt namelijk naar voren

¹¹⁸ Rogier, ‘Jacob Kanis’, 71.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Schoonheim, ‘Hoofdstad van Gelre’, 64.

¹²¹ *Rekeningen* VI 1535-1538, 135.

¹²² *Rekeningen* VI 1535-1538, 25.

¹²³ Ebben en Sicking, ‘Introduction’, 2-3.

¹²⁴ Mattingly, *Renaissance diplomacy*; Watkins, ‘Premodern Non-State Agency’, 23.

dat zij langere periodes in een andere stad of plaats verbleven om namens de stad te spreken, in tegenstelling tot het gros van de stadsdiplomaten en gezanten, die op een incidentele basis ingezet werden. Wederom is Jacob Kanis hier het voorbeeld van. Hij verbleef onder andere een ‘tiitlanck’ in Brabant ‘om onser stat saeken ende privilegien te verfoirderen’.¹²⁵ Hoe lang Kanis als ambassadeur van Nijmegen in Brabant verbleef is niet duidelijk, wel dat hij hiervoor een halve aam wijn kreeg. Dit is een ongebruikelijke manier van uitbetalen en werd vaak geschonken uit dank voor bewezen diensten (zie ook hoofdstuk 3.2). Ook getuigt een post in het rekenboek uit 1535 van een langer verblijf in de hertogstad Arnhem, waarin Kanis een geldbedrag geeft aan enkele stadsdienaars, waaronder de stadsmuzikanten, maar ook de stalknecht en de boden te paard, welke hem in deze periode van dienst zullen zijn geweest.¹²⁶ De stadbestuurders en raadsvrienden betuigden hun dank voor zijn *seer trouwelicke* semipermanente stadsvertegenwoordiging, door hem in 1530 een halve aam wijn en in 1534 en 1535 een hele aam wijn te schenken.¹²⁷

Ook burgemeester Joost van Randwijck verbleef gedurende zijn hele ambtsperiode meestal niet in de stad. Daar wijzen althans de veelvuldig voorkomende bodenreizen naar Randwijck op. In alle onderzochte jaren in de stadsrekeningen was Joost van Randwijck een veelvoorkomend en prominent figuur, vaak als burgemeester. Hij was echter zelden in de stad te vinden met als gevolg dat hij voor stadsaangelegenheden moest worden bezocht of opgehaald – ook al moesten de boden over drijvend ijs.¹²⁸ Ondanks deze logistieke hindernis is het in ieder geval duidelijk dat de schepenen van de stad en zijn medebestuurders hem graag als burgemeester hadden, zelfs toen hij zelf niet zat te wachten op zijn herverkiezing. In 1533 was hij wederom tot burgemeester gekozen, maar aanvankelijk bedankte hij voor de eer. Om hem over te halen toch het ambt te aanvaarden betaalden de raadsleden en de meesters van het Sinter Claesgilde voor een nieuwe mantel (*tabbert*) en gaven hem daarbovenop een zak geld.¹²⁹ Hoewel het gebruikelijk was bewindslieden op kosten van de stad van kleding te voorzien, worden de beweegredenen voor het schenken van kleding en het geld en de schenking van een tabberd dit jaar expliciet benoemd.¹³⁰ Als de stad Joost van Randwijck deze moeite waard vond,

¹²⁵ *Rekeningen* IV 1527-1531, 254.

¹²⁶ *Rekeningen* VI 1535-1538, 55.

¹²⁷ *Rekeningen* IV 1527-1531, 254; *Rekeningen* deel V 1532-1534, 194; *Rekeningen* deel VI 1535-1538, 60.

¹²⁸ *Rekeningen* V 1532-1534, 13.

¹²⁹ *Rekeningen* V 1532-1534, 129.

¹³⁰ Arie van Steensel, ‘Giften aan vrienden en invloedrijken. Schenkgewoonten van de stad Haarlem gedurende de Bourgondische en Habsburgse periode’, *Holland, Historisch Tijdschrift* 37.1 (2005) 1-22, aldaar 6-7.

dan zal hij, ondanks zijn afwezigheid in de stad toch zijn goede diensten bewezen hebben, wellicht juist dus wel buiten de stad.

In toevoeging hierop suggereren meerdere voorbeelden in de stadsrekeningen een diplomatie op basis van persoonlijke relaties. Zo bracht de dochter van ene Henrick van den Boenhoiff de tijding naar de stad dat Margriet, dochter van heer Bartholomeus, overleden was. Op zichzelf is dit niet noemenswaardig, zij het niet dat de stad (wie precies is niet duidelijk) vlak daarvoor met haar nog een overleg gehad hadden (*gecomponiirt*).¹³¹ Misschien moest de stad slechts weten dat de gemaakte afspraken kwamen te vervallen, maar in ieder geval was zij, en haar dood, van groot genoeg belang om iemand dit nieuws te komen laten brengen. Met de schepen en latere scherprichter van Utrecht, Frans van Nijenrode, onderhield de stad nauwe contacten. Meerdere keren werden hem als geschenk Culemborgse kazen toegezonden, door boden gebracht (zie hoofdstuk 3), maar in 1532 gingen burgemeesters Peter Andelien en Ponciaen Grunewalt in hoogsteigen persoon op bezoek bij hem om te overleggen.¹³² De landrentmeester van Erkelens werd in het eigen huis van Jacob Kanis ontvangen en rijkelijk wijn geschonken.¹³³

2.2 De stadsboden

De stadsboden nemen in dit onderzoek een bijzondere plaats in, aangezien hun takenpakket bestond uit allerlei zaken die met de communicatie, vertegenwoordiging en onderhandeling te maken had. Het waren in feite diplomaten van de stad. De posten waarin de administratie van de kosten van de boden zijn bijgehouden zijn de bodenlonen, en soms staan deze kosten ook onder andere categorieën, zoals ‘diverse uitgaven’, gemaakte kosten voor en door boden. De bodenlonen zijn niet chronologisch maar per bode geordend. Het is daardoor lastig te zeggen wanneer precies een gebeurtenis of een reis plaatsvond. Slechts zelden staat er een datering of kan aan de hand van andere bronnen en literatuur een inschatting of precieze datering gemaakt worden. Meestal is dit niet het geval. Aangezien het boekjaar begint en wordt afgesloten op 22 februari, kan het zelfs zo zijn dat gebeurtenissen die in een boekjaar opgeschreven staan in een ander kalenderjaar plaatsvonden. In turbulente tijden waarin de gebeurtenissen elkaar relatief snel opvolgden – en dat waren de laatste jaren van de Gelderse Oorlogen – is een foutmarge qua datering en volgorde van de gebeurtenissen, hoewel onwenselijk voor de historische nauwkeurigheid, niet volledig te voorkomen.

¹³¹ *Rekeningen* IV 1527-1531, 292.

¹³² *Rekeningen* V 1532-1534, 27.

¹³³ *Idem*, 91.

De stad kende een aantal vaste boden. Enkelen van deze boden komen elk jaar terug voor in de rekenboeken.¹³⁴ Onder vaste boden worden hier de boden verstaan die opeenvolgende jaren voorkomen en na het einde van hun loopbaan worden opgevolgd. Dit betekende niet dat elk jaar zeven boden op missies gestuurd werden. Het totale aantal werkzame boden kon variëren van zeven tot wel twintig boden in een jaar.¹³⁵ Van Schevichaven, stadsarchivaris van Nijmegen, stelt in één van zijn inleidingen dat de boden ‘nog steeds zeven in getal’ zijn, terwijl in dat jaar bijvoorbeeld al negen namen in de bodenlonenpost opgenomen zijn. Het lijkt erop alsof sommigen van hen steevast elk jaar met de belangrijkste taken werden belast, in tegenstelling tot de boden die een enkele keer voorkomen. Dit zou ook de volgorde waarop de boden in de stadsrekeningen staan kunnen verklaren. Zo opent elk boekjaar het lijstje bodenlonen met Johan Noet, waarna afwisselend een vaste groep boden in de top staan – een enkele uitzondering daargelaten en rekening houdend met dat sommige boden stoppen of vervangen werden. Geryt van Ravenstein, Derick Scheyemaker († 1533) en Wilhelm Scheymeker, Herman Koekeler, Bernt van Paterborn, Wolter van Aerdt, Johan die Haen, Johan van Ray, Johan de wever, Herman van Lobborch, Johan de Keulse bode en Sybert de bode uit Keulen, Bernt van Paterborn, ook wel Van Asselborn, en Thomas Kellen zijn de namen die het vaakst voorkomen gedurende de onderzochte periode en als de vaste boden kunnen worden beschouwd. Aangezien de lijsten niet chronologisch zijn, zit er waarschijnlijk enige hiërarchie in het opstellen van de bodenlonen. Een voorbeeld en ondersteuning van deze stelling is dat Bernt van Paterborn in 1530 als *die nye bade* wordt geïntroduceerd, het jaar erop als Berndt en in 1532 als Bernt van Paterborn, waarbij hij ook nog eens opgeklimmen is naar boven in de bodenlonen.¹³⁶ Dit kan toeval zijn, maar het is mogelijk dat Bernt in die beginjaren zijn trouwe en goede dienst bewezen heeft en als één van de betere boden werd beschouwd. Een ander voorbeeld van de hiërarchie in aanzien is dat Johan Noet, die altijd als eerste genoemd wordt, en Herman van Lobborch, die vanaf 1538 als bode begint en elk jaar iets hoger in de lijst kwam te staan, in 1538 extra worden beloond door de stadsheren en de meesters van het Sinter Claesgilde met *2 malder haveren* vanwege *mennichfoldigen dienst* – blijkbaar hadden zij dat jaar buitengewoon goed bodenwerk geleverd.¹³⁷

¹³⁴ De bodenlonen openen elk jaar met Johan Noet. Hij is de enige samen met Geryt van Ravenstein en Bernt van Paterborn/Asselborn die in alle onderzochte jaren voorkomen.

¹³⁵ Zie Bijlage A voor de namen van alle boden, de jaren waarin zij in de rekenboeken voorkomen en het aantal boden per jaar.

¹³⁶ *Rekeningen* IV 1527-1531, 208; *Rekeningen* V 1532-1534, 12.

¹³⁷ *Rekeningen* VI 1535-1538, 217.

Dat betrouwbaarheid en kunde essentiële eigenschappen zijn voor een bode spreekt voor zich. Zij hadden hoofdzakelijk de onmisbare taak, helemaal in tijden van onrust, om boodschappen van en naar de stad Nijmegen te brengen, in de vorm van een brief, schriftelijke stukken of mondeling. Er waren gaande of rijdende boden, die respectievelijk te voet of te paard reisden, afhankelijk van de af te leggen afstand of de spoed achter een boodschap. Af en toe worden in de rekenboeken de boden expliciet genoemd als gaand of rijdend.¹³⁸ Het overgrote deel van de boden zal geen eigen paard in bezit hebben gehad, aangezien een paard en zijn verzorging duur waren.¹³⁹ Nijmegen had een stadspaard, dat werd uitgeleend aan de heren van de stad. Toen het paard ziek werd in 1533 werden kosten noch moeite noch haver gespaard om het weer op te lappen – tevergeefs.¹⁴⁰ Sommige boden hadden waarschijnlijk wel een eigen paard tot hun beschikking. Dit blijkt uit bijvoorbeeld een post in 1533, waar de boden Johan Noet en Johan van Leyen de totale onkosten voor het voedsel van *oere peerden* vergoed kregen.¹⁴¹

Aangezien de rekenboeken administratieve documenten waren en niet bedoeld om een beschrijving te geven van de geschiedenis voor latere historici, zijn de posten in de stadsrekeningen zakelijk en vaak niet descriptief. Zo kan er wel staan dat een bode *myt briefff* naar de hertog of zijn hertogelijke raad gezonden is, maar niet wat de inhoud van deze brief was. Bovendien is in het archief van het stadsbestuur weinig correspondentie terug te vinden waarmee de inhoud van deze brieven achterhaald had kunnen worden.¹⁴² Maar in de gevallen waarin de rekenmeesters van de stad wel een beschrijving geven, schijnen zij een licht op hoe deze postdienst in zijn werk ging.¹⁴³ Zo wordt vermeld dat Johan van Leyen met brieven op zak naar Venlo reisde, daarna burgemeester Jacob Kanis achterna ging naar Keulen en daardoor vijf dagen van huis was.¹⁴⁴ Daarnaast was het bezorgen van brieven lang niet altijd een rechttoerechtaanklus. Meerdere keren werd een bode 's nachts door weer en wind op pad gestuurd. In 1536 was het duidelijk van het grootste belang dat het document met daarin de namen van de nieuwgekozen schepenen naar Arnhem gebracht werd. Het was het begin van het jaar, midden in de winter, en Johan Noet liet zich in het holst van de nacht met het veerschip *durcht*

¹³⁸ Kuys, 'Politiek en bestuur', 258.

¹³⁹ Fabienne Meiers, 'Equestrian Cities: The Use of Riding Horses and Characteristics of Horse Husbandry in Late Medieval Urban Agglomerations', in: Anastasija Ropa en Timothy Dawson, *The Horse in Premodern European Culture. Studies in Medieval and Early Modern Culture* 70 (Kalamazoo, MI 2020) 13-26, aldaar 17.

¹⁴⁰ *Rekeningen* V 1532-1534, 118; Meiers, 'Equestrian Cities', 23.

¹⁴¹ *Rekeningen* V 1532-1534, 117.

¹⁴² J.A.B.M. de Jong, *Het oud-archief der gemeente Nijmegen. Deel III: Brievenlijst Nos. 1-1400* (Nijmegen 1960).

¹⁴³ James P. Ward, 'Security and Insecurity, Spies and Informers in Holland During the Guelders War (1506-1515)', *Journal of Medieval Military History* 10 (2012) 173-196, aldaar 186.

¹⁴⁴ *Rekeningen* IV 1527-1531, 130.

gebraeken iisch vervoeren.¹⁴⁵ Herman van Lobborch werd in de nacht helemaal naar Kleef gestuurd om een brief afkomstig van Maria van Hongarije, de landvoogdes, te bezorgen.¹⁴⁶

Hoewel een groot deel van de werkzaamheden van de boden bestond uit het brengen van brieven, waren zij ook belast met het overbrengen van mondelinge boodschappen, soms van zeer vertrouwelijke aard, in de stadsrekeningen als ‘heimelijk’ aangeduid. Sommige boodschappen werden door bestuurders bewust niet aan papier toevertrouwd, vooral wanneer het bescherming van de eigen belangen en voorkennis ten opzichte van andere steden betrof.¹⁴⁷ Zo vertrok Gerrit van Ravenstein in 1528 met een *heymelicke boetschaep* op last van de burgemeesters, maar waar de reis heenging staat niet eens vermeld.¹⁴⁸ Het ontbreken van een geschreven tekst betekent dat de boden het vertrouwen van het stadsbestuur genoten en dat zij in staat werden geacht de boodschap van het stadsbestuur op een correcte en diplomatieke wijze te verwoorden.¹⁴⁹ Het is aannemelijk dat voornamelijk de vaste en bewezen betrouwbare boden deze vorm van vertegenwoordiging voor hun rekening namen.

Een terugkerende taak voor Johan van Leyen en eenmalig voor Herman van Lobborch, was het bezoeken van het klooster dat in de rekeningen *die Thyrs* wordt genoemd. *Die Thyrs* werd ook wel Op den Teers genoemd en was een Agnietenklooster.¹⁵⁰ Het lag vlak bij het klooster Mariënberg, dat weer vlak onder het Valkhof stond. Dit klooster van St. Agnes lag na de nieuwe ommuring in 1467 buiten de stadsmuren en het is aannemelijk dat het vanwege deze ligging een goeie uitvalsbasis en uitkijkpost voor de stad was. Deze suggestie blijkt in ieder geval uit de veelvuldige bezoeken aan het klooster door de boden, niet geheel toevallig in tijden van onrust. Meermaals werd de bode naar het klooster gestuurd om de soldaten, die daar gestationeerd lijken te zijn, opdracht te geven de wacht te houden, buiten het klooster toezicht te houden, hen te waarschuwen voor naderende troepen of nieuwe soldaten naar het klooster te brengen.¹⁵¹

In tijden van oorlog, maar ook in tijden van vrede, lag het gevaar op de loer. In de stadsrekeningen worden de boden er vaak op uit gestuurd om vrijgeleides te regelen voor Nijmeegse burgers en gezantschappen. De boden zelf leken te reizen zonder vrijgeleide.

¹⁴⁵ *Rekeningen* VI 1535-1538, 76-77.

¹⁴⁶ *Rekeningen* VIII 1541-1543, 82.

¹⁴⁷ Wubs-Mrozewicz, ‘Kopieergedrag’, 617-618.

¹⁴⁸ *Rekeningen* IV 1527-1531, 72.

¹⁴⁹ Moeglin, ‘La place des messagers’, 17.

¹⁵⁰ [https://www.huisvandenijmeegsegeschiedenis.nl/info/Klooster St. Agnes/ Op den Teers](https://www.huisvandenijmeegsegeschiedenis.nl/info/Klooster_St._Agnes/_Op_den_Teers) [laatst bekeken: 15 november 2022 15:09].

¹⁵¹ *Rekeningen* IV 1527-1531, 129-131 en 207; *Rekeningen* V 1532-1534, 10-11 en 80; *Rekeningen* VIII 1541-1543, 81.

Genoten de boden zelf een soort van diplomatieke onschendbaarheid of hadden zij een permanente vrijgeleide die niet herhaaldelijk hoefde worden uitgegeven? Daar is in ieder geval geen bewijs van terug te vinden in de Nijmeegse stadsrekeningen of in andere bronnen. Waarschijnlijk droegen de boden wel herkenbare kledij in de kleuren van de stad of met het stadswapen gedecoreerd. Dit diende vooral het doel van betrouwbare identificatie bij aankomst op bestemming.¹⁵² De vraag rijst of de reis, door het reële gevaar om overvallen of beroofd te worden, daarmee veiliger werd. Toen in 1536 in Groningen strijd gevoerd werd tussen hertog Karel en legers van keizer Karel V en er verhoogde spanningen waren tussen de beide vorsten, reisde Bernt van Paterborn naar Antwerpen, Arnhem en Brussel, samen met burgemeester Ponciaen Grunewalt, om vrijgeleides te regelen voor de eigen Nijmeegse burgers en voor Brabantse handelaren die naar de Sint Michielsmarkt wilden reizen.¹⁵³ In tijden van onlust en spanning gingen de boden op weg om een veilige doorgang te garanderen voor handelaren, maar voor de boden zelf zijn voor deze geen gemaakte kosten voor vrijgeleides te vinden voor deze voorbereidende reizen.

Boden reisden niet altijd alleen. Zij werden namelijk ook ingezet als begeleiding van gezantschappen en eenzaam reizende personen. Toen de rentmeester van het jaar 1535 een reis van negen dagen naar Maastricht maakte om kalk en mergelsteen te kopen, ging Bernt van Paterborn met hem mee.¹⁵⁴ De Keulse bode Johan nam Henricus van Gelre, de nieuwe schrijver, mee naar Keulen op zijn terugreis.¹⁵⁵ Johan Noet, de meest gerenommeerde bode, maakte deel uit van de entourage van hertog Willem van Kleef toen hij door Brabant reisde.¹⁵⁶ Voor deze gezantschappen werd in sommige gevallen een bode vooruitgestuurd om het vervoer naar en het verblijf op de plaats van bestemming te verzorgen. Vaak was dit een dag van tevoren en bespraken zij de mogelijkheden met de plaatselijke herbergier. Gerrit van Ravenstein werd zelfs in de nacht naar *Mouwick* (Mook) gestuurd om het vervoer over het water voor jonkheer Johan van Bronckhorst te regelen toen hij naar de graaf in Brabant wilde reizen.¹⁵⁷

De boden van de stad onderhielden, net als de burgemeesters, persoonlijke relaties. Zij maakten verre vrienden op hun dienstreizen: tijdens een bezoek van een bode uit Antwerpen op

¹⁵² Groebner, *Liquid Assets*, 43-44.

¹⁵³ *Rekeningen* VI 1535-1538, 78-79 en 90.

¹⁵⁴ *Idem*, 13.

¹⁵⁵ *Rekeningen* IV 1527-1531, 137.

¹⁵⁶ *Rekeningen* VII 1539-1540, 111.

¹⁵⁷ *Rekeningen* IV 1527-1531, 210.

dienstreis in Nijmegen, trokken *onser stadt baeden* samen met hem na het werk naar de herberg, om bij te praten en samen te drinken – stel ik mij zo voor.¹⁵⁸

Uit de rekeningen wordt bijna nooit duidelijk waarom boden het jaar erop niet meer terugkeren als boden, of waarom zij tijdelijk stoppen, maar één tragische post uit 1533 doet vermoeden dat het gevaarlijke aspect van het werk een reden geweest kan zijn. Derick Scheyemaker is in 1533 gestorven – en het is niet onwaarschijnlijk dat dit tijdens zijn werk gebeurd is.¹⁵⁹ Waarom anders zou zijn *huysfrouw* op last van de stadsheren, in dezelfde adem dat Derick als *zelliger* vermeld staat *voir siin cledonge hy bekant verdient hadt* vijf gulden krijgen?¹⁶⁰

Toch konden de boden het gevaar niet ontlopen, sterker nog, zij werden dikwijls opgedragen het gevaar op te zoeken als verkenners en spionnen. Een onderdeel van diplomatie is het vergaren van tactische informatie en ook dit werk werd gedaan door boden.¹⁶¹ In 1536 bijvoorbeeld reisde Bernt van Paterborn 's nachts naar de hertogelijke raad in Arnhem om *te vernemen die wairheit van die gestaltenysse van Groenyngen*.¹⁶² Bovendien hadden zij ook de taak om naburige steden, kastelen en gemeenschappen te waarschuwen wanneer een vijand het gebied was binnengevallen. Vooral tijdens de laatste strijd die het hertogdom Gelre leverde voor de onafhankelijkheid in de slotfase van de Gelderse Oorlogen werden talloze boden rondgezonden om op te roepen tot mobilisatie of te waarschuwen dat men klaar moest staan.

In conclusie, de vertegenwoordiging van de stad en diplomatieke en politieke communicatie viel te beurt aan verscheidene functionarissen, aangezien Nijmegen in deze periode geen officiële diplomaten of ambassadeurs kende. De burgemeesters namen als belangrijkste functionaris van de stad een bijzondere rol in als vertegenwoordigers. Zij traden op bij belangrijke besprekingen en bijeenkomsten namens de stad en als bemiddelaars bij hoogoplopende conflicten tussen buursteden. Met name maakten zij, meer dan andere stadsvertegenwoordigers, gebruik van de banden met en op basis van hun persoonlijke relaties. Hier was de stad zelf bij gebaat in het oplossen van conflicten of het onderhouden van vriendschappelijkheid met andere steden en vorsten.

¹⁵⁸ *Rekeningen* IV 1527-1531, 181.

¹⁵⁹ Ward, 'Security', 188.

¹⁶⁰ *Rekeningen* V 1532-1534, 127.

¹⁶¹ Jean-Baptiste Santamaria, 'Secrets, Diplomats, and Spies in Late Medieval France and in the Burgundian State: Parallel Practices and Undercover Operations', in: Maurtis Ebben en Louis Sicking (red.), *Beyond Ambassadors. Consuls, Missionaries, and Spies in Premodern Diplomacy* (Leiden 2020) 159-184; Ward, 'Security', 188.

¹⁶² *Rekeningen* VI 1535-1538, 78.

Naast de burgemeesters vervulden de stadsboden een aanzienlijke rol in de diplomatieke betrekkingen van Nijmegen; sterker nog, zij voerden eigenlijk alle taken van een diplomaat uit. De boden, zeker de vaste en langzittende, werden vertrouwd met alle politieke communicatie, waaronder het overbrengen van correspondentie, van heimelijke of urgente boodschappen. Daarnaast voerden zij overleg namens de stad met andere steden, vorsten en de hertog. Ook waren zij belegd met informatie-inwinning, als verkenner in vijandelijk gebied en natuurlijk als drager van boodschappen over en weer. Daarnaast konden de boden onderdeel uitmaken van een gezantschap, als begeleiding daarvan of als één van de vertegenwoordigers – en een bekend gezicht – van de stad zelf tijdens besprekingen.

In de literatuur word inmiddels aandacht besteed aan de regionale en chronologische verschillen als het gaat om de ontwikkeling van het diplomatieke processen en de opkomst van diplomaten, maar het lijkt dat halverwege de zestiende eeuw de permanente residenties die kenmerkend waren voor het Italië van de Renaissance en de moderne tijd in heel West-Europa gemeengoed waren geworden.¹⁶³ De aandacht in de diplomatieke historiografie voor de overgang van middeleeuwse incidentele diplomatie naar permanente vertegenwoordiging in de afgelopen decennia is dominant. Maar voor Nijmegen is deze ontwikkeling nagenoeg niet aan de orde. De Nijmeegse stadsdiplomatie kenmerkte zich eeuwenlang en tot in ieder geval halverwege de zestiende eeuw door impromptu diplomatie op tijdelijke basis, uitgevoerd door een vaststaande categorie functionarissen die zichzelf niet als diplomaat zullen hebben omschreven. Desalniettemin is een voorzichtige verschuiving van deze impromptu diplomatieke betrekkingen naar een semipermanente buitenstedelijke vertegenwoordiging door zowel burgemeesters als boden waar te nemen, zij het nog steeds op tijdelijke basis en niet als een veelvoorkomende uiting van de Nijmeegse stadsvertegenwoordiging.

¹⁶³ Paul Dover en Hamish Scott, 'The Emergence Diplomacy', in: Hamish Scott (red.), *The Oxford Handbook of Early Modern European History, 1350-1750. Volume II: Cultures and Power* (Oxford 2015) 663-696, aldaar 677.

Hoofdstuk 3 – Het diplomatieke proces

Voor het bestuderen van de stadsdiplomatie van Nijmegen is het belangrijk het doel van diplomatie te onderscheiden. In de kern gaat diplomatie om het onderhouden en behouden van relaties. Dit onderhoud kan verschillende uitkomsten hebben, zoals een vredesverdrag of een oorlog als de diplomatieke aanpak faalt. Het diplomatieke proces gaat over het onderhouden zelf. Een belangrijk aspect binnen de nieuwe diplomatieke geschiedenis, in tegenstelling tot de traditionele geschiedschrijving, is de aandacht voor dit proces. Alle stappen die ondernomen werden om tot een resultaat te komen worden relevant om te bestuderen. Hierdoor worden strategie, positie op het internationale toneel, diplomatieke instrumenten en de personages die diplomatiek opereerden het onderwerp van studie.¹⁶⁴

In het onderhouden van (politieke) relaties was (en is) het belangrijk om doeltreffend en oplossingsgericht met conflicten om te gaan. Wanneer de aandacht verschuift van uitkomst naar proces, verschuift daarmee ook de aandacht van conflictresolutie naar conflictmanagement.¹⁶⁵ In historisch onderzoek blijft conflictresolutie onderdeel van het diplomatie proces, maar wordt de categorie van conflictmanagement uitgebreid naar het proces van voorkomen, escaleren en vermijden van conflicten.¹⁶⁶ Het gaat om bemiddelen in (andermans) ruzies, om het behoud van de norm en het vinden van een gulden middenweg. Bovendien was de historische werkelijkheid dat de meeste conflicten niet opgelost werden, maar dat degenen met onenigheid een manier vonden om met het conflict te leven of een tijdelijke oplossing te vinden om de normale gang van zaken niet te veel te verstoren.¹⁶⁷

In de traditionele diplomatieke geschiedschrijving was, naast resultaatgerichtheid, hoofdzakelijk voor vertegenwoordigers van soevereinen een rol weggelegd als conflictoplossers. Pas recent is de aandacht verschoven naar stedelijke raadsheren als conflictmanagers.¹⁶⁸ Deze bestuurders traden namelijk, net als hun vorsten, op als bemiddelaars en diplomaten.¹⁶⁹ De stadsdiplomaten van Nijmegen hadden een belangrijke rol in het oplossen en voorkomen van conflicten, als belanghebbende of als bemiddelaar. Aan de hand van de

¹⁶⁴ Bloemendaal, Ebben en Scott-Smith, 'Nieuwe Diplomatieke Geschiedenis', 9.

¹⁶⁵ Alain Wijffels, 'Introduction: Commercial quarrels – and how (not) to handle them', *Continuity and Change* 32.1 (2017) 1-9, aldaar 2.

¹⁶⁶ Wubs-Mrozewicz, 'Conflict Management', 1.

¹⁶⁷ Louis Sicking, 'Space, Agency, and Conflict Management in the Late Medieval Baltic: Urban Colonies and Representatives of Hanse Towns in Scania, in: Maurits Ebben en Louis Sicking (red.), *Beyond Ambassadors. Consuls, Missionaries, and Spies in Premodern Diplomacy* (Leiden 2020) 63-88, aldaar 80.

¹⁶⁸ Wubs-Mrozewicz, 'Conflict Management', 99.

¹⁶⁹ Idem, 103.

bronnen is aan te tonen dat de stad in zijn gehele steden- en vorstennetwerk betrokken was bij tal van conflictsituaties waarbij diplomatieke actie gewenst of noodzakelijk was.

Dit hoofdstuk gaat nader in op de stadsdiplomatie van Nijmegen door twee onderdelen van het diplomatieke proces uit te lichten. Allereerst wordt de vraag beantwoord hoe Nijmegen uiting gaf aan zijn rol binnen het buiten- en interstedelijk netwerk in het kader van het diplomatieke proces door middel van conflictmanagement. De categorieën conflictbemiddeling, -vermijding en -resolutie worden behandeld aan de hand van de onderzochte bronnen. Eén van de diplomatieke instrumenten die de vroegmoderne stad tot zijn beschikking had was het geven van geschenken aan personen van divers pluimage: hertogen, hertoginnen, ambtenaren en hooggeplaatste bestuurders. In het tweede gedeelte van dit hoofdstuk zal ik ingaan op de schenkcultuur van Nijmegen en welke plaats het schenken van wijn, voedsel en waardevolle gebruiksvoorwerpen innamen in de stadsdiplomatie. In beide uitingen van het diplomatieke proces zal naar voren komen hoe de eerder beschreven positie en status van Nijmegen binnen zijn stedennetwerk gebruikt werden door de stad om de eigen belangen te bevechten – soms letterlijk. Bovendien wordt onderstreept dat de vroegmoderne stadsdiplomatie van Nijmegen gestoeld was op persoonlijke relaties en het (goed) functioneren van individuen, zoals de burgemeesters en boden.

3.1 Conflictmanagement

3.1.1 Bemiddeling

In de zestiende eeuw leunden vorsten en steden in het proces van politieke besluitvorming en conflictmanagement op bemiddelaars.¹⁷⁰ Stadsvertegenwoordigers waren betrouwbare en geschikte bemiddelaars doordat zij van hun informele en formele connecties binnen hun netwerk van andere steden gebruik konden maken om conflicten op een aimabele manier op te lossen.¹⁷¹ Doordat persoonlijke en op de historie teruggaande relaties ten grondslag lagen van dit netwerk, kenden de stadsbestuurders elkaars gebruiken, rechten en privileges en waren zij in staat deze toe te passen tijdens handelconflicten.¹⁷² Hierdoor was bemiddeling een doeltreffende en snelle manier om conflicten aan te pakken.¹⁷³

¹⁷⁰ Miet Adriaens en Hans Cools, 'Tot profijt van de stad. Informele politieke participatie en geschenken in de heerlijkheid Diest (1499-1568)', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 13.3 (2016) 77-107, aldaar 78.

¹⁷¹ A.B., 'Handel en transport, 89; Wubs-Mrozewicz, 'Conflict Management', p. 103.

¹⁷² Oscar Gelderblom, *Cities of Commerce. The Institutional Foundations of International Trade in the Low Countries, 1250-1650* (Princeton 2013) 104-105, 108, 126.

¹⁷³ Wijffels, 'Commercial quarrels', 1, 6.

De stadsvertegenwoordigers van Nijmegen traden allereerst op als arbiter in handelszaken en -conflicten. Handelaren werden constant geconfronteerd met zaken die inbreuk konden maken op hun zaken, zoals diefstal, competitie en inbreuk op hun handelsrechten.¹⁷⁴ Voor handelaren genoot arbitrage de voorkeur als middel om conflicten te beslechten, om het bewandelen van een lange en onzekere juridische procedure en mogelijke reputatieschade te voorkomen.¹⁷⁵ Door de hulp in te schakelen van betrouwbare en gezaghebbende bemiddelaars konden zij op een snelle en eerlijke manier een oplossing vinden voor het conflict.¹⁷⁶ Uit de rekenboeken komt naar voren dat Nijmegen deze rol vooral op zich nam bij conflicten die speelden bij Nijmeegse handelaren in de Duitse Hanzesteden, zoals in het eerste hoofdstuk beschreven is. Justyna Wubs-Mrozewicz betoogt dat de Hanze functioneerde als een instituut voor conflictmanagement.¹⁷⁷ De steden binnen dit netwerk rustten in bestuurlijk opzicht op een systeem van regelmatig overleg, door middel van de Hanzevergaderingen, maar ook gezantschappen en briefwisselingen.¹⁷⁸ Doordat het Hanzenetwerk zo wijdverspreid was, bestond er geen gemeenschappelijke wetgeving en waren de steden toegewezen op de individuele stedelijke regels.¹⁷⁹ De steden kozen daarom strategisch voor bemiddeling wanneer oplossingen gezocht moesten worden. Daarin waren zij ook afhankelijk van het wederzijds vertrouwen dat de bemiddelaars het behartigen van ieders belang voor ogen hadden.¹⁸⁰ In 1543 bijvoorbeeld uitte de stad Nijmegen namens haar kooplieden aan Keulen zijn zorgen in algemene zin over het aantal arrestaties en beslagleggingen in Keulen. Zij verzocht, alvorens over te gaan tot dergelijke maatregelen, eerst de stad Nijmegen hiervan in kennis te stellen, zodat onnodige gevangenneming van handelaren uit overigens ook andere Gelderse steden voorkomen kon worden.¹⁸¹ In Kleef was onenigheid omtrent de *ketelers*¹⁸². In 1531 bracht een afvaardiging van burgermeester Jacob Kanis, een deel van de raadsvrienden van de stad en van de hertog én de meesters van het Sinter Claesgilde naar Kleef een bezoek aan deze ketelers, om stadszaken te bespreken.¹⁸³ In het jaar daarop brachten boden hen weer een bezoek, maar in hetzelfde jaar laaide ook een conflict op tussen de Kleefse proost en de ketelers. Meerdere malen worden boden, soms in gezelschap van een burgermeester of andere

¹⁷⁴ Wijffels, 'Commercial quarrels', 5.

¹⁷⁵ Gelderblom, *Cities of Commerce*, 139.

¹⁷⁶ Gelderblom, *Cities of Commerce*, 107-108; Wijffels, 'Commercial quarrels', 1.

¹⁷⁷ Wubs-Mrozewicz, 'The late medieval and early modern Hanse', 59-84.

¹⁷⁸ Wijffels, 'Introduction: Commercial quarrels', 4.

¹⁷⁹ Wubs-Mrozewicz, 'Conflict Management', 90-91.

¹⁸⁰ Wubs-Mrozewicz, 'The late medieval and early modern Hanse', 77.

¹⁸¹ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2757, brief nr. 165.

¹⁸² Dit vond plaats in de jaren 1531 tot 1535.

¹⁸³ *Rekeningen* IV 1527-1531, 278.

stadsbestuurder, naar het huis Moenreberch, waar de proost verbleef, gezonden¹⁸⁴. In de jaren erna lijkt de ruzie, waarover niets is op te maken uit de stadsrekeningen, gesust en na 1535 is over de ketelers niets meer te vernemen, wellicht zijn zij vertrokken uit de stad.

Nijmegen trad ook op als bemiddelaar voor de Gelderse grote en kleine steden en individuen. Zo reisden burgermeester Joost van Randwijck, Ott van Heteren en Peter Horst, raadvrienden, in 1534 naar Arnhem om voorspraak te doen op de vergadering inzake het langlopende conflict tussen de drie andere hoofdsteden en *Buyrick* (Blerick) en *Keppel* (Keppel) en bemiddelden Ponciaen Grunewalt en Coenraad van Doornick twaalf dagen lang bij burgertwisten in buurhoofdstad Zutphen.¹⁸⁵

Tijdens de erfopvolgingskwesie is de bemiddelende rol van Nijmegen goed te ontwaren. De stad had een spilfunctie tussen buitenlandse vorsten, de hertog en de steden van Gelre. De Nijmeegse stadsbestuurders, aangevoerd door Jacob Kanis, onderhielden het contact tussen alle partijen. Hierin probeerden zij een voldongen feit – de verkiezing van Willem van Kleef als toekomstige hertog – op een de-escalerende manier te communiceren naar diegenen die ook aanspraak maakten op de hertogstitel. Nadat door de Landdag namelijk besloten was Willem van Kleef als opvolger aan te wijzen, waarschuwde landvoogdes Maria van Hongarije de betrokkenen dat zij en haar broer Karel nooit zouden staken hun rechten op te eisen.¹⁸⁶ Ook de hertog van Lotharingen meende aanspraak te kunnen maken op de hertogstitel en ondernam zelfs nog na de inhuldiging van hertog Willem onverstoort pogingen om het hertogdom alsnog voor zich te winnen. Nijmegen ontving het verzoek van de Lotharingse hertog om een Landdagvergadering te houden, zodat zijn vertegenwoordigers nogmaals aangehoord konden worden. Nijmegen gaf het bericht door dat de hertog van Gelre, toen nog Karel, hiermee ingestemd had.¹⁸⁷ Hoewel de Landdag de beslissing om de Lotharingse hertog niet als opvolger aan te wijzen allang genomen had, stemde Nijmegen, namens de andere steden en ridderschap, in om een Landdag te organiseren voor de afgezanten van hertog René van Lotharingen. Hierbij bood de stad als bemiddelaar tussen tegengestelde belangen de gelegenheid aan deze buitenlandse vorst om zijn zaak alsnog te bepleiten – desalniettemin kregen de afgezanten tijdens de vergadering op 8 mei 1538 niet geheel onverwachts nul op het rekest.¹⁸⁸

¹⁸⁴ *Rekeningen* V 1532-1534, 1.

¹⁸⁵ *Rekeningen* V 1532-1534, 160; *Rekeningen* VII 1539-1540, 12.

¹⁸⁶ Noordzij, 'Zelfstandigheid', 47 en Bots en Kuys, 'Nijmegen', 5.

¹⁸⁷ Streekarch. Noordwest-Veluwe, Stadsbestuur Elburg, inv. nr. 119.

¹⁸⁸ Stads- en streekarchief Zutphen, archiefnr. 0001, Inventaris van het oud-archief van de stad Zutphen (1206-1815), inv. nr. 268.

Vervolgens werd de gehele regeringsperiode van Willem van Kleef over Gelre gekenmerkt door de aanhoudende aanspraken op het hertogdom. De aanspraken werden, op verzoek van Maria van Hongarije zelf, door Nijmegen van een antwoord voorzien, welke steeds hoffelijk maar afwijzend bleef. Omdat Nijmegen ook zelf een belang te verdedigen had, was het tijd om na de fase van diplomatiek bemiddelen over te gaan naar de afronding van het opvolgingsconflict. Naar aanleiding van de Landdag op 19 augustus 1538 meldde de stad dat zij met goedkeuren van hertog Karel destijds de nieuwe hertog gekozen hadden en liet dit keer ook weten dat de stad bereidwillig was afvaardiging te sturen om hem publiekelijk te steunen ten overstaan van de Rijksdag.¹⁸⁹ Op diezelfde bijeenkomst ging ook een schrijven uit naar de hertog van Lotharingen met de boodschap dat zij bij hun keuze bleven.¹⁹⁰ De stad stuurde uiteindelijk zelfs bode Gerrit van Ravenstein in de zomer van 1539, namens de vier kwartieren, met een brief naar Maria van Hongarije om nog éénmaal duidelijk te maken dat zij zich achter hertog Willem van Kleef zouden blijven scharen en zich paraat zouden maken om de zelfstandigheid met hand en tand te verdedigen.

Nijmegen maakte van zijn positie en status als belangrijkste stad in Gelre gebruik wanneer het als bemiddelaar optrad, maar in sommige gevallen bleek dat niet afdoende om een conflict zelf op te kunnen lossen. In zulke gevallen deed Nijmegen een beroep op het vorstelijke aanzien van de hertog om namens de stad te bemiddelen in haar (handels)geschillen. In de relatief vreedzame beginjaren dertig waarin de hertog en de stad niet zelf in conflict lagen, hadden beide partijen regelmatig contact over een langlopend conflict met Dordrecht over de interpretaties van privileges en rechten.¹⁹¹ In 1530 schreef de stad hertog Karel aan met de vraag of hij zijn steun zou willen verlenen in een geschil met de stad Dordrecht. Daar waren Nijmeegse burgers wederom, in strijd met de bestaande privileges, gehouden aan de *Swijgenden tol*. Nijmegen verzocht hertog Karel schriftelijk te protesteren in de Hoge Raad in Den Haag.¹⁹² Daarvoor had de stad zelf al geprobeerd te regelen dat alle tollenaars binnen hun landen de privileges en vrijheden van Nijmegen (zoals zij die genoten hadden voor de oorlog tussen keizer Karel en de hertog van Gelre in 1528) zouden respecteren, door de Raad en Rekenkamer van Holland, Zeeland en West-Friesland aan te schrijven met dit verzoek, maar tevergeefs. De hertog gaf meteen gehoor aan de oproep en stelde samen met Nijmegen een schrijven op voor

¹⁸⁹ Stads- en streekarchief Zutphen, Collectie Kreyneck (0141), inv. nr. 2 (afschrift 17e eeuw); *Rekeningen VI 1535-1538*, 147.

¹⁹⁰ Stads- en streekarchief Zutphen, Collectie Kreyneck (0141), inv. nr. 2.

¹⁹¹ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2708.

¹⁹² RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2708, brief nr. 53.

de keizer om de aloude privileges van de stad te bevestigen en deze confirmatie door te geven aan zijn onderdanen in de genoemde provincies.¹⁹³ Dit had niet het gewenste effect en het geschil bereikte in 1535 zijn hoogtepunt. Nijmeegse afgevaardigden werden begin april naar de hertog gestuurd om zich wederom te beklagen over schendingen van de tolvrigheden in Dordrecht. De dag erna had de hertog al een brief laten opstellen naar de Raad in Den Haag en gaf een afschrift hiervan mee terug naar Nijmegen en beloofde het antwoord daarop onverwijld te laten weten.¹⁹⁴ Het kan goed zijn dat deze brief eigenhandig door Ponciaen Grunewalt en Hendrik Poeyn naar de keizerlijke Raad was gebracht, aangezien zij, na in Den Haag overleg te hebben gehad, met *id antwoordt dat sy in den Haegh ontfangen hadden*, terugkeerden naar Arnhem.¹⁹⁵ Blijkens een briefwisseling tussen hertog Karel en de rekenkamer in Holland enkele maanden daarna was een hooggeëerd bezoek van de Nijmeegse raadsheren niet afdoende.¹⁹⁶ Hierop besloten hertog Karel en de stad Nijmegen dat de Haagse vertegenwoordigers van de keizer gepasseerd konden worden en richtten zich hogerop tot de landvoogdes Maria van Hongarije. In een brief waarin de hertog enigszins geërgerd aangaf zich meermaals tevergeefs te hebben gewend tot Den Haag verzocht hij haar te bemiddelen en de schade te vergoeden.¹⁹⁷ De hertogelijke bode die de brief bezorgde, werd door de stadsheren van Nijmegen betaald en van het antwoord van de landvoogdes haalde secretaris Hendrik Poeyn een kopie op, voor in de eigen stadsarchieven.¹⁹⁸ Tegelijkertijd wist Nijmegen ook de zeggingskracht van Landdag in te schakelen door het zich te laten uitspreken over de tolkwestie, zodat alle machtsorganen de belangen van de stad behartigden.¹⁹⁹ Uiteindelijk mondde het schrijven over en weer uit in een proces voor het Hof van Holland, waarbij Maria vanuit Brussel zich uitsprak over de kwestie.²⁰⁰ De uitspraak is niet bewaard gebleven dus het is niet met zekerheid te zeggen of na dit proces de tolgeschillen opgelost waren, maar het ontbreken van een verdere briefwisseling omtrent de kwestie doet dit wel vermoeden.

¹⁹³ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2708, brief nr. 54.

¹⁹⁴ *Rekeningen* VI 1535-1538, 26; GA, HA, inv. nr. 1701.1-0177.

¹⁹⁵ *Rekeningen* VI 1535-1538, 26; RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2708, brief nr. 67.

¹⁹⁶ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2708, brief nr. 68.

¹⁹⁷ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2708, brief nr. 69 en 71.

¹⁹⁸ *Rekeningen* VI 1535-1538, 26 en 52.

¹⁹⁹ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2708, brief nr. 70.

²⁰⁰ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2708, brief nr. 72.

3.1.2 Conflictvermijding en -preventie

Voordat in een conflict bemiddeld hoefde te worden, kon door een stadsbestuur gepoogd worden het conflict in de eerste plaats te voorkomen.²⁰¹ Het bestuur van Nijmegen wekte echter niet altijd de indruk dat het ook conflicten probeerde te voorkomen, maar zette zich vervolgens wel in om escalatie te vermijden. Het beleg van de stad eind 1529 door hertog Karel illustreert dit proces goed. Na een reeks aanslagen op Karels bezittingen door Nijmeegse inwoners tijdens de oorlogsprikelen voorafgaand aan de Vrede van Gorkum, was de hertog met een leger van drie tot vierduizend ruiters naar de stad getrokken.²⁰² De hertog sommeerde toegang tot de stad en werd, buiten de poorten, te woord gestaan door de burgermeesters, Jacob Kanis en Joost van Randwijck, begeleid door Johan Noet.²⁰³ De toegang werd niet verleend, maar de volgende dag werd wel geprobeerd verdere escalatie te voorkomen. Een gezantschap, bestaande uit burgermeester Joost van Randwijck, enkele raadvrienden en vooraanstaande burgers, werd naar de hertog gezonden om de ontstane twist te verhelpen en tot een overeenkomst te komen.²⁰⁴ Hertog Karel dacht daar anders over: hij beschouwde de Nijmegenaren niet als onschendbare vertegenwoordigers, maar als oproerkraaiers van een rebelse stad en nam daarom het gehele gezelschap gevangen.²⁰⁵ Op 31 januari 1530 schreef het gevangengenomen Nijmeegse gezelschap een brief naar hun raadvrienden in de stad, waarin zij verzochten dat de heren en raadvrienden van de stad de hertog tegemoet zouden treden *mit sijnre ffamyeyen ende geselchap, toe perd inde toe voet*, om de hertog en zijn gevolg te verwelkomen in de stad en onderdak te verlenen. Dit had als doen om de hertog genadig te stemmen, zo represailles te voorkomen en het lijf en goed van de gevangenen te redden.²⁰⁶ Met de wetenschap dat de hertog mee zou lezen, probeerden zij hem zelf ook gunstig te stemmen door de hertog wel 53 keer *ffurstelicke genedigen heren* te noemen en uit te leggen dat de hertog slechts op een onschuldige doortocht was naar Roermond.²⁰⁷ Een tweede brief werd geschreven, op 4 februari 1530, waarin de raadvrienden in hoge nood nogmaals benadrukten dat de hertog niet voornemens was om te tornen aan enig privilege of recht. Zij gaven ook te kennen dat de hertog gedreigd had hen te onthoofden en hun hoofden op spietsen voor de stad te plaatsen – tot zover niet een geslaagde

²⁰¹ Wubs-Mrozewicz, 'Conflict Management', 1.

²⁰² Noordzij, *Gelre*, 177; Rogier, 'Jacob Kanis', 79; Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 30-31.

²⁰³ Idem, 130.

²⁰⁴ Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 30; *Rekeningen* IV 1527-1531, 129, 131, 158. De namen van het gezelschap zijn bekend (uit twee brieven, niet op hiërarchische volgorde): Joost van Randwijck, Johan Schinck, Willem die Fael, Peter Komans (rentmeester), Ponciaen Grunewalt, Johan Vermolen, Luiken Ridder, Jacob Mijnten, Peter Andelien, Frans te Put, Henrick van Wychen en Heymerick van Vechelen.

²⁰⁵ Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 30.

²⁰⁶ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 3265, brief nr. 45; Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 32-33.

²⁰⁷ Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 31.

de-escalatie.²⁰⁸ Om hun punt kracht bij te zetten, ondertekenden zij hun namen met bloed en verzonden nog in het holst van de nacht hun smeekbrief.²⁰⁹ Dit maakte indruk en het stadsbestuur gaf zich gewonnen.²¹⁰ Sterker nog, nadat een soldaat de tijding gebracht had dat de gijzelaars vrijgelaten waren, bereidden zij zich in de geest van *captatio benevolentiae* meteen voor op een feestelijk ontvangst ter ere van de hertog en zijn gevolg.²¹¹ De stad ontving de hertog met alle eegards en overlaadde hem en zijn gevolg met tal van geschenken (zie ook paragraaf 3.2). Deze diplomatieke inzet van de stad wierp zijn vruchten af, aangezien de hertog meteen na aankomst op 6 februari de stad met een zoenbrief in al haar privileges bevestigde en de belofte maakte zijn soldaten niet achter te laten of geen straffen uit te delen.²¹²

Tussen 23 november en 1 december 1535 correspondeerden de stad en de hertog over de voor Nijmegen zo gekoesterde privileges. In deze correspondentieverzocht hertog Karel de stad onmiddellijk een bode te zenden met gewaarmerkte afschriften van alle privileges en afspraken betreffende de handelsvrijheden te Keulen, zodat hij deze kon voorleggen aan een in Arnhem aangekomen Keulse delegatie.²¹³ De stad had afschriften opgestuurd, maar tegelijkertijd verzuimd deze te voorzien van een stadszegel of -waarmerk, waarop de hertog deze retour zond. Om te voorkomen dat Nijmegen bij een nieuwe poging weer onjuiste en ongeldige verdragen zou aanleveren, moedwillig of niet, maakte de hertog duidelijk om welke verdragen het ging, door de stad eraan te herinneren dat de originelen van de stukken bewaard werden in *eijn ront doessken*.²¹⁴ Het is niet duidelijk of het stadsbestuur aan dit tweede verzoek gehoord had geheven, maar een paar jaar later in 1537 ontving Nijmegen opnieuw een verzoek van de hertog.²¹⁵ Ditmaal had de landsheer zelfs verzocht om de originelen van alle stadsprivileges te mogen ontvangen vanwege meningsverschillen binnen en buiten de stad. De stad reageerde dat iemand naar Nijmegen gezonden kon worden om van deze privileges afschriften te nemen. Van de gelegenheid werd gelijk gebruik gemaakt door een afsluitend wederverzoek van de stad aan de hertog mee te sturen om te handhaven in de zogenoemde meningsverschillen op basis van deze ooit verleende privileges.²¹⁶ Dit voorval is interessant omdat achter het verzoeken om originelen of afschriften van officiële documenten, maar ook

²⁰⁸ RAN, Stadsbestuur, inv.nr. 3265, brief nr. 46; Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 34-35.

²⁰⁹ RAN, Stadsbestuur, inv.nr. 3265, brief nr. 46; Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 34.

²¹⁰ Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 36.

²¹¹ *Rekeningen* IV 1527-1531, 193.

²¹² RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 554, brief nr. 473.

²¹³ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2626, brief nr. 74.

²¹⁴ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2626, brief nr. 75.

²¹⁵ Deze brief van de hertog is niet bewaard gebleven, maar de inhoud kan worden afgeleid uit brief nr. 82 (zie voetnoot 215).

²¹⁶ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 3265, brier nr. 82.

het sturen – of juist niet opsturen – van kopieën, een geraffineerd diplomatiek spel schuilging. Doordat Nijmegen expliciet de beslissing nam om geen geldige afschriften te sturen, vervolgens obstakels op te werpen om van de originelen kennis te kunnen nemen en de hertog wel te wijzen op de in deze stukken opgenomen privileges, benadrukten zij de machtsverhoudingen ten opzichte van de hertog.²¹⁷ Anderzijds kwamen zij de hertog wel tegemoet door hem uiteindelijk de informatie te verschaffen waar hij om verzocht had, waardoor de situatie op diplomatieke wijze in de hand gehouden werd.

3.1.3 Conflictresolutie

Het doel van conflictbemiddeling, -vermijding en -preventie is uiteindelijk conflictresolutie. Hoewel dit einddoel in de vroegmoderne tijd niet vaak behaald werd, had het stadsbestuur wel middelen tot zijn beschikking om conflicten op te lossen. Eén daarvan was het gevangennemen van burgers, ook wel gijzelen of *inlesten*. Dit pressiemiddel om een betaling of aflossing van schuld van individuele personen af te dingen was in de zestiende eeuw een legale en milde vorm van opsluiting, en met name een typische procedure in de Lage Landen.²¹⁸ Jonkheer Joachim van Wisch, heer van Wisch en Borculo, met wie de stad Nijmegen op de achtergrond een jarenlang conflict had over tal van privileges en schendingen daarvan, was opgeroepen om zich vrijwillig te melden en zich in te *lesten* in herberg Den Swaen, op kosten van de stad, om hem ertoe te bewegen een achterstallige schuld van zijn voorganger af te lossen.²¹⁹ Met de stad Culemborg had Nijmegen regelmatig gesteggel over de tolvrijheden in de stad.²²⁰ Als represaille tegen de tolheffing in Hoogstraten had de stad de Culemborgse schipper Cornelis Hugenssoon Smit gegijzeld, waarop de stad Culemborg de Nijmegenaren beval hem per ommegaande vrij te laten.²²¹

De rol van Nijmegen binnen het buiten- en interstedelijk netwerk was aan verandering onderhevig, al naar gelang de omstandigheden en betrokkenheid van partijen.²²² De stad trad op als bemiddelaar wanneer het kwesies betrof waar de belangen van anderen, zoals Nijmeegse handelaren of buursteden, in het geding waren. Wanneer de belangen van de stad zelf op het spel stonden werden deze conflicten gebolwerkt door middel van het inschakelen van

²¹⁷ Wubs-Mrozewicz, 'Kopieergedrag', 613-614.

²¹⁸ James P. Ward, 'Hostage-taking (*gijzeling*) in early sixteenth-century Holland, and the Guelders War', in: Mario Damen en Louis Sicking (red.), *Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650* (Hilversum 2010) 363-374, aldaar 363-364.

²¹⁹ *Rekeningen* IV 1527-1531, 84.

²²⁰ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2708, brief nr. 48 en *Rekeningen* IV 1527-1531, 222 en 364.

²²¹ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 2674-2675, brief nr. 89

²²² Sicking, Dorsser en Peeters, 'Druk op Deventer', 29.

bemiddeling, het tactisch vermijden, de-escaleren of het met zacht geweld oplossen van conflicten.

3.2 Geschenken

Een belangrijk aspect voor vroegmoderne vorsten en steden in het diplomatieke proces was het geven van geschenken. Elke stad kende een eigen schenkcultuur.²²³ De stad Nijmegen onderhield of smeedde door middel van geschenken zijn interstedelijke en vorstelijke relaties.²²⁴ Deze giften werden aangeboden aan bezoek in de stad, maar ook door Nijmeegse boden en delegaties meegenomen.

Inherent aan geschenken was het verplichtende karakter van reciprociteit, wederkerigheid.²²⁵ In diplomatieke relaties creëerde het schenken van materiële of immateriële giften een wederzijdse afhankelijkheidsrelatie: de ontvanger ontving niet alleen een geschenk, maar ook de verwachting van een onuitgesproken en ongedefinieerde tegenprestatie.²²⁶ De tijd, vorm en invulling van de wederdienst stond niet vast, maar het vroegmoderne geschenk ging altijd gepaard met een symbolische waarde.²²⁷ In dit onderzoek houd ik de definities van het (historische) geschenk aan zoals gehanteerd door Carol M. Chattaway en Valentin Groebner. Chattaway beschouwt een geschenk als iets dat vrijwillig gegeven werd zonder een vooraf kenbaar gemaakte tegenprestatie en niet tot een gebruikelijke beloning behoorde.²²⁸ Groebner schaaft onder geschenken wat tijdgenoten als geschenk aanduiden, bijvoorbeeld in de stadsrekeningen.²²⁹

In de Nijmeegse stadsrekeningen zijn in het algemeen geschenken terug te vinden onder de post *van diversen ende alrehand utgeven*, maar zijn soms ook terug te vinden onder zogeheten

²²³ Mario Damen, 'Princely entries and gift exchange in the Burgundian Low Countries: a crucial link in late medieval political culture', *Journal of Medieval History* 33.3 (2007) 233-249, aldaar 248.

²²⁴ Groebner, *Liquid Assets*, 7.

²²⁵ In de afgelopen jaren is de literatuur over de vroegmoderne schenkcultuur enorm toegenomen, waarbij altijd het wederkerige karakter van geschenken aan bod komt. Een aantal relevante voorbeelden: Adriaens en Cools, 'Tot profijt van de stad', 85-86; Mario Damen, 'Corrupt of hoofs gedrag? Geschenken en het politieke netwerk van een laatmiddeleeuwse Hollandse stad', *Tijdschrift voor Sociale en Economische geschiedenis* 2 (2005) 68-94, aldaar 71; Mario Damen, 'Giving by Pouring: The Function of Gifts of Wine in the City of Leiden (14th-16th Centuries)', in: Jacoba van Leeuwen (red.), *Symbolic Communication in Late Medieval Towns* (Leuven 2006) 83-100, aldaar 83; Groebner, *Liquid Assets*, 7.

²²⁶ Gadi Algazi, 'Introduction: Doing Things with Gifts', in: Gadi Algazi, Valentin Groebner en Bernard Jussen (red.), *Negotiating the Gift. Pre-Modern Figurations of Exchange* (Göttinger 2003) 9-27, aldaar 13.

²²⁷ Groebner, *Liquid Assets*, 2.

²²⁸ Carol M. Chattaway, 'Looking a medieval gift horse in the mouth. The role of the giving of gift objects in the definition and maintenance of the power networks of Philip the Bold', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* (1999) 1-15, aldaar 1.

²²⁹ Groebner, *Liquid Assets*, 1 en 3.

naebeschreven posten. Het is veelzeggend dat in de financiële verslagen van de stad de geschenken, die in naam de stad zijn gegeven, opgenomen zijn. Uitgaven en inkomsten werden namelijk niet slechts gedocumenteerd om de financiële toestand van de stad bij te houden. Het registeren van gegeven geschenken diende ook een strategisch en representatief doel. Het stadsbestuur wilde voor de lange termijn inzicht hebben aan wie en in welke hoeveelheid zij geschenken gegeven hadden, zodat de reciprociteit van die geschenken in het diplomatieke en symbolische machtsspel voor hen duidelijk was.²³⁰ Bovendien betekent het simpele feit dat deze geschenken genoteerd zijn dat zij het onthouden waard en dus van betekenis waren.²³¹

De meest voorkomende functie van het geven van geschenken in de vroegmoderne periode was het onderhouden en verstevigen van de relaties *binnen* het netwerk van Nijmegen.²³² Dit deed de stad door het geven van diverse geschenken aan diverse hoogwaardigheidsbekleders, ambtenaren of andere strategisch gekozen ontvangers. Het meest voorkomende relatiegeschenk in de vroegmoderne stad was het schenken van wijn.²³³ Sinds de dertiende eeuw was het aanbieden van wijn aan bezoekers van de stad een gewoonte geworden. Wijn had een hoger aanzien dan bier, waardoor het serveren van wijn ook een diplomatieke functie had – alleen het allerbeste voor het hooggeëerde bezoek als dank voor bewezen of toekomstige diensten.²³⁴

Een bijkomend en ongetwijfeld intentionele bijkomstigheid van het rijkelijk laten vloeien van de wijn was om het gezelschap zo in de juiste sfeer te laten komen en gewillig te stemmen voor een aankomende conflictbemiddeling of toekomstige besluitvorming.²³⁵ Maar wijnschenkeningen hadden ook een machts- en diplomatieke component. Het schenken van wijn legitimeerde de formaliteit en publieke functie van een bijeenkomst of bezoek omdat bij speciale gelegenheden alleen wijn gedronken werd (in plaats van het gebruikelijke bier).²³⁶ Daarnaast werd het politieke karakter van wijn tentoongespreid in de hoeveelheid wijn die geschonken werd. Deze was namelijk afhankelijk was de status van de gast.²³⁷ Hoogwaardigheidsbekleders ontvingen soms enorme hoeveelheden wijn. Toen de raadsheren en de meesters van het Sinter Claesgilde twee jaar achtereen een delegatie van *den Ffransoessen*

²³⁰ Algazi, 'Doing Things with Gifts', 19; Groebner, *Liquid Assets*, 17.

²³¹ Groebner, *Liquid Assets*, 20.

²³² Van Steensel, 'Giften aan vrienden', 2.

²³³ Adriaens en Cools, 'Tot profijt van de stad', 87.

²³⁴ Damen, 'Corrupt of hoofs gedrag?', 83; Damen, 'Princely', 244.

²³⁵ Damen, 'Giving by Pouring', 83; Van Steensel, 'Giften aan vrienden', 8; Mark Whelan, "On behalf of the city': wax and urban diplomacy in the late medieval Baltic and North Sea", *Urban History* (2021) 1-16, aldaar 4.

²³⁶ Groebner, *Liquid Assets*, 23.

²³⁷ Damen, 'The political ranking', 165.

heren ontvingen in de stad en op het Valkhof, hadden zij het hele gezelschap van zeventien prominente bewindslieden en hertogelijke ambtenaren, waaronder Jacques Colin, de bekendste diplomaat van de Franse koning, een aanzienlijke hoeveelheid wijn geschonken.²³⁸ Toen in september 1543 de Vrede van Venlo was gesloten, werd René van Chalon, prins van Oranje, als nieuwe stadhouder als eerste in Nijmegen, oudste stad in anciënniteit, ingehuldigd. Hij werd overladen met geschenken en feestelijke gastvrijheid die gebruikelijk was voor de hertogen.²³⁹ Na de ronde langs andere Gelderse steden, nam de prins op zijn terugtocht naar Brabant voor korte tijd zijn intrek in het Valkhof, waar hij op kosten van de stad kon eten en drinken.²⁴⁰ Dat de plaatsvervanger van de vorst en zijn topambtenaren overdadige welkomstgeschenken ontvingen was in de vroegmoderne tijd gebruikelijk.²⁴¹ Ook het soort wijn dat geschonken werd, was niet zonder betekenis. Zo werden de duurdere wijnen aan de hooggeplaatste bezoekers geschonken: toen de hertogin de stad bezocht kreeg zij waarschijnlijk de duurdere witte Rijnwijn geschonken.²⁴²

In de stadsrekeningen van Nijmegen zijn aparte posten voor het schenken van wijn opgenomen, *van die schenckongen myt onsser stat kannen in die herbergen en van der Heren gelaegen*, waarbij het elk jaar terugkeren van de posten indicatief is voor het gegeven dat wijngiften onlosmakelijk met stadsdiplomatiek verbonden was.²⁴³ Dit is een duidelijke indicatie dat de stadsbestuurders grote waarde hechtten aan de relaties die zij wilden onderhouden door het zorgvuldig bijhouden van de wijnschenken.²⁴⁴ Het opvallendste voorbeeld van deze functie van wijn als politieke vloeistof is dat zelfs tijdens het beleg van Nijmegen de hertog toestond dat er uit de stad twee kwarten wijn voor de gijzelaars gehaald werd.²⁴⁵ Hij had de magistraten van de stad dan wel gegijzeld, maar de respectnormen in acht nemend schonk hij hen wel wijn.

Nijmegen hechtte ook op andere aantoonbare manieren belang aan het onderhouden en verstevigen van persoonlijke relaties binnen zijn buiten- en interstedelijk netwerk. Elk jaar was een bode een ruime week van huis om namens de stad een paar peperhandschoenen (*pepper*

²³⁸ *Rekeningen* V 1532-1534, 158-159 en 195; *Rekeningen* VI 1535-1538, 2 en 22.

²³⁹ *Rekeningen* VIII 1541-1543, 156 en 186.

²⁴⁰ *Rekeningen* VIII 1541-1543, 186 en 232.

²⁴¹ Damen, 'Corrupt of hoofs gedrag?', 90.

²⁴² *Rekeningen* VI 1535-1538, 135, 147 en 224; Damen, 'Giving by Pouring', 86; Damen, 'Princely', 238.

²⁴³ Damen, 'Giving by Pouring', 84.

²⁴⁴ Marc Boone, 'Dons et pots-de-vin, aspects de la sociabilité urbaine au bas Moyen Age. Le cas gantois pendant la période bourguignonne', *Revue du Nord* 70, nr. 278 (1988) 471-487, aldaar 472-474.

²⁴⁵ *Rekeningen* IV 1527-1531, 184.

ende hansen) naar Luik te brengen.²⁴⁶ Dit waren witte valkeniershandschoenen gevuld met kostbaar peper en werd aan de stad gegeven als tegenprestatie voor het voorrecht dat de Nijmeegse burgers in Luik het burgerrecht bezaten.²⁴⁷ Meerdere jaren ontving de schout van Utrecht een opmerkelijk specifiek geschenk van Nijmegen: twee tot drie Cranenborger kazen.²⁴⁸ Meestal werden deze kazen door een bode naar Utrecht getorst, maar de eerste keer dat het overhandigen plaatsvond gebeurde dit door Ponciaen Grunewalt in hoogsteigen persoon.²⁴⁹ In datzelfde jaar had hij ook het verzoek gestuurd de vrijgeleide van de Nijmeegse burgers aldaar met een jaar te verlengen, mogelijkwerwijs ontving de schout in ruil daarvoor de kazen.²⁵⁰ In sommige jaren was ook de Utrechtse schepen Frans van Nijenrode begunstigde van één enkele Cranenborger kaas, als dank voor een onbekende bewezen dienst. De stad liet daarnaast ook raamwerken bezorgen aan de plaatselijke kathedralen van bevriende steden.²⁵¹ Voor Nijmegen was dit een relatief goedkope manier om zich goed verlicht in andere steden te etaleren, doordat dit glaswerk vaak ingezet was met het wapen van de stad en andere statussymbolen.²⁵²

Een goede informatievoorziening was voor een vroegmoderne stad van cruciaal belang. Zonder kennis over wat elders gebeurde of de mogelijkheid om als stad zelf berichten over te brengen kon, geen adequaat bestuur gevoerd worden. Degenen verantwoordelijk voor de informatievoorziening van het stadsapparaat, maar ook individuele personen die de stad van nieuws en informatiediensten voorzagen, konden rekenen op geschenken.²⁵³ Naast het loon en kleedgeld dat boden ontvingen, dienden geschenken als beloning voor goede dienstverlening – en goede dienstverlening was vooral een kwestie van de betrouwbaarheid en de snelheid van het bezorgen van informatie.²⁵⁴ Daarom werden de kosten die de stadsboden afkomstig uit de Duitse steden tijdens hun verblijf in de stad in de herbergen maakten, door de stad betaald (*geqwiiit*), soms met extra drinkgeld toe.²⁵⁵ Voor de Duitse boden gebeurde dit aanzienlijk vaker

²⁴⁶ *Rekeningen* IV 1527-1531, 72, 128, 205, 265; *Rekeningen* V 1532-1534, 9, 78 en 142; *Rekeningen* VI 1535-1538, 9, 75, 147; *Rekeningen* VII 1539-1540, 20, 115; *Rekeningen* VIII 1541-1543, 13, 86.

²⁴⁷ H.D.J. van Schevichaven, *Penschetzen uit Nijmegen's verleden. Tweede bundel* (Nijmegen 1901), 63-65; *Rekeningen* VI 1535-1538, 9.

²⁴⁸ *Rekeningen* V 1532-1534, 53, 116 en 145; *Rekeningen* VI 1535-1538, 78 en 114; *Rekeningen* VIII 1541-1543, 13, 84, 152.

²⁴⁹ *Rekeningen* V 1532-1534, 53.

²⁵⁰ RAN, Stadsbestuur, inv. nr. 226, brief nr. 59.

²⁵¹ *Rekeningen* IV 1527-1531, 258; *Rekeningen* V 1532-1534, 57; *Rekeningen* VI 1535-1538, 214.

²⁵² Mario Damen, 'Vorstelijke vensters. Glasraamschenkingen als instrument van devotie, memorie en representatie (1419-1519)', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 8 (2005) 140-200, aldaar 149, 186; Groebner, *Liquid Assets*, 40; Van Steensel, 'Giften aan vrienden', 12.

²⁵³ Damen, 'Corrupt of hoofs gedrag?', 79-81.

²⁵⁴ Groebner, *Liquid Assets*, 44, 55.

²⁵⁵ *Rekeningen* V 1532-1534, 51; Van Steensel, 'Giften aan vrienden', 11.

dan voor andere boden, waarbij het slechts een enkele keer gebeurde, zoals voor de bode van de hertog.²⁵⁶ Dit suggereert dat het warmhouden en goed onderhouden van deze banden met Duitse steden belangrijk was voor Nijmegen. Normaliter betaalde de zendende stad namelijk zelf voor de reis- en verblijfskosten van zijn delegaties, waardoor het overschrijven hiervan op kosten van de stad als een diplomatiek gebaar gezien kan worden.²⁵⁷

Niet alleen hoogwaardigheidsbekleders, gezantschappen en informatiedragers ontvingen geschenken. Een stad kon formeel zijn generositeit, en daarmee diplomatieke welwillendheid, tentoonspreiden door ook de lagere echelons van een vorstelijk of bestuurlijk entourage te beschenken. Een geschenk aan de muzikanten in het gevolg van een afvaardiging was de klassieke manier.²⁵⁸ Deze *spoelluyden*, waaronder de trompetters en trosselaars, toebehorend aan de entourage van de heren van Kleef en Joost van Bronckhorst, heer van Borculo, ontvingen snaphanen en gouden ridders.²⁵⁹ De beide koks van hertog Karel en hertog Willem werd een schakel met het stadswapen geschonken om aan hun koksketen te bevestigen.²⁶⁰ Geschenken aan deze functionarissen fungeerden als een diplomatieke investering: de stad verwelkomde via het personeel het bezoek en toonde bereidwilligheid tot een langdurige relatie.²⁶¹

Naast het onderhouden en verstevigen van relaties, was gastvrijheid tonen een tweede functie van de geschenkcultuur.²⁶² Deze gastvrijheid werd niet alleen gedreven door de geldende normen van hoffelijkheid, maar diende ook een duidelijk politiek en diplomatiek doel. De mate van gastvrijheid was namelijk, net als bij de wijnschenken, afhankelijk van de status van de bezoeker en de aard van de diplomatieke missie.²⁶³ Daarnaast benadrukte een grootste vertoning van gastvrijheid in de vorm van uitgebreide maaltijden, dure geschenken en een bombastisch ontvangst de macht, rijkdom en status van de stad.²⁶⁴ Ook dit was een diplomatieke investering, aangezien de stad zichzelf op deze manier als serieuze diplomatieke speler op de kaart kon zetten en het symbolisch kapitaal van prestige, respect en aanzien vergroot werden.²⁶⁵

²⁵⁶ *Rekeningen* V 1532-1534, 53.

²⁵⁷ Damen, 'The political ranking', 166.

²⁵⁸ Groebner, *Liquid Assets*, 37.

²⁵⁹ *Rekeningen* IV 1527-1531, 243; *Rekeningen* V 1532-1534, 50, 112; *Rekeningen* VI 1535-1538, 49; Van Schevichaven, *Penschetzen II*, 110.

²⁶⁰ *Rekeningen* VI 1535-1538, 70, 116-117; *Rekeningen* VII 1539-1540, 83.

²⁶¹ Boone, 'Dons et pots-de-vin', 481; Damen, 'Princely', 245.

²⁶² Moeglin, 'La place des messagers', 16.

²⁶³ Laura Mesotten, 'A Taste of Diplomacy: Food Gifts for the Muscovite Embassy in Venice (1582)', *Legatio. The Journal For Renaissance and Early Modern Diplomatic Studies* 1 (2017) 131-162, aldaar 133.

²⁶⁴ Van Steensel, 'Giften aan vrienden', 7-8.

²⁶⁵ Anderson, *The Rise of Modern Diplomacy*, viii; Damen, 'Corrupt of hoofs gedrag?', 71, 92.

Wanneer de land- of kwartierdag in Nijmegen gehouden werd, werden de vertegenwoordigers van de Gelderse steden hartelijk ontvangen, vaak onder het genot van goed gevulde glazen wijn en een gezamenlijke maaltijd waarvoor de stad betaalde.²⁶⁶ Soms werd in de uitnodiging expliciet vermeld dat de stadsbestuurders welkom waren om een schouwspel of de jaarlijkse processie van het Heilige Sacrament bij te wonen.²⁶⁷ Een post in het rekenboek geeft een indruk van het decor van een Landdagvergadering en de gastvrijheid van Nijmegen. Op kosten van de stad Nijmegen laafden de aanwezigen zich aan op tafels uitgestalde borden met rund-, schapen- en lamsvlees, gedroogd varkensvlees, hazen en konijnen, kippen, ander gevogelte, bier, brood, kleine bolletjes en pasteien, alles goed gekruid en meer dan iedereen op kon.²⁶⁸

In de loop van de vijftiende en zestiende eeuw was het gebruikelijk geworden om hooggeplaatste functionarissen en de gezantschappen tegemoet te rijden – deze gewoonte had Nijmegen overgenomen.²⁶⁹ Wanneer hertog Willem van Kleef zich naar zijn Gelderse landen begaf, zorgden de stadsbestuurders dat boden en stadsheren werden gezonden om hem tegemoet te treden.²⁷⁰ Soms werd van tevoren zelfs geïnformeerd wanneer hij zou vertrekken om zijn aankomst en verblijf zo goed mogelijk te kunnen voorbereiden.²⁷¹ Toen de hertogin Maria, de moeder van de aanstaande hertog Willem, eind jaren dertig een doortocht maakte door de recent verworven landen van Gelre om deze te bezichtigen, werd ook zij tegemoet gereden. Daarna werd zij met alle eerboden ontvangen door de stadsheren op het Valkhof. Sterker nog, de vrijgevigheid die het stadsbestuur tentoonspreidde bij haar bezoek overtrof alle bezoeken van zowel hertog Karel als hertog Willem. De magistraten van Nijmegen lieten karpers, snoeken en brasems aanrukken naar de burcht – voor de vroegmoderne stadsbestuurders was vis een luxueus en nogal prijzig geschenk.²⁷² Grote hoeveelheden wijn werden in negen stadskannen uitgeschonken, zes vette schapen en tot slot nog twaalf vette haantjes en twaalf veldhoenders werden geserveerd.²⁷³ Niet alleen werd de hertogin hartelijk ontvangen, op haar verdere doortocht reisde Herman van Lobborch vervolgens zes dagen met haar mee.²⁷⁴

²⁶⁶ Enkele voorbeelden: *Rekeningen* IV 1527-1531, 216; *Rekeningen* VI 1535-1538, 165; *Rekeningen* VII 1539-1540, 28-30 en 34; Van Gent, 'Oude politiek, 32.

²⁶⁷ *Rekeningen* VI 1535-1538, 155.

²⁶⁸ *Rekeningen* VI 1535-1538, 167-168.

²⁶⁹ Anderson, *The Rise of Modern Diplomacy*, 16.

²⁷⁰ *Rekeningen* VII 1539-1540, 9, 13 en 126; *Rekeningen* VIII 1541-1543, 80.

²⁷¹ *Rekeningen* VI 1535-1538, 150; *Rekeningen* VII 1539-1540, 9; *Rekeningen* VIII 1541-1543, 88.

²⁷² Groebner, *Liquid Assets*, 27.

²⁷³ *Rekeningen* VI 1535-1538, 135, 147 en 224.

²⁷⁴ *Rekeningen* VI 1535-1538, 150.

Toen hertog Willem van Kleef in 1540-1541 gesommeerd was te verschijnen voor keizer Karel V in Gent en Regensburg, werd de hertog op zowel de heen- als terugreis met trompetgeschal gul onthaald en werden hem, in herberg De Beer, geschenken aangeboden: wijn, rogge, haver en een os.²⁷⁵ Opvallend is dat steden in het Heilige Roomse Rijk gewoon waren haver te schenken aan de vorst tijdens hun eerste intrede in de stad.²⁷⁶ Het gegeven dat hertog Willem dit ook ontving bij een ogenschijnlijk simpele doortocht, suggereert dat het bestuur van Nijmegen de rijksonmiddelijkheid wilde benadrukken bij de Duitse hertog. Toen hij een jaar later vertrok naar Frankrijk, werd hij weer feestelijk uitgelaten en begroet, met kanonschoten, amen wijn, malderen haver en een os – een vette dit keer.²⁷⁷ Bij de inhuldiging van een nieuwe hertog waren dit gebruikelijke geschenken in Nijmegen. De geschenken die hier gegeven werden luidde het begin in van een cyclus van reciprociteit tussen de landsheer en de stad Nijmegen. Deze geschenken dienden als doel een relatie op te bouwen.²⁷⁸ Het enige wat over de inhuldiging van hertog Willem bekend is, is dat naast de vergulde kelken die volgens oud gebruik ook gegeven werden, de stad behoorlijk wat moeite had gedaan om complementair drinkgerei te geven.²⁷⁹ Door Gerrit van Ravenstein werd in Tiel en Bommel, de kwartiersteden van Nijmegen, geld opgehaald voor een bijdrage aan een beker met deksel (*overdeecten sylveren koppen*), om vervolgens in Keulen van het resterende bedrag nog *dry vergulden sylveren koppen* aan te schaffen.²⁸⁰ Het is opvallend dat geschenken die gebruikelijk waren voor een significante gebeurtenis als een inhuldiging, ook bij andere gelegenheden werden geschonken – maar wel alleen aan hertogen of hertoginnen. Na het beleg van Nijmegen in 1530 werd aan bode Johan van Leyen in allerijl de opdracht gegeven een vergulden kelk (*golden kopp*) te halen – en hij was net op tijd terug.²⁸¹ Van de straten werden 55 karren vol met *slix* afgevoerd en de kanonnen, nodig voor de vreugdeschoten, werden op het Valkhof gebracht.²⁸² Bode Johan Noet reed vanuit de stad de hertog tegemoet, met in zijn kielzog de muzikanten, daarachter de gewapende burgerij, zoals Karel verzocht had.²⁸³ Voerman Van Goessen haalde met een vierspan de

²⁷⁵ *Rekeningen* VII 1539-1540, 100, 126, 129, 130 en 181.

²⁷⁶ Damen, 'Princely', 238.

²⁷⁷ *Rekeningen* VIII 1541-1543, 1, 60 en 64.

²⁷⁸ Mario Damen, 'Conflict of consensus? Onderhandelings technieken in de Hollandse Statenvergadering aan het einde der middeleeuwen', in: Eef Dijkhof en Michel van Gent (red.), *Uit diverse bronnen gelicht. Opstellen aangeboden aan Hans Smit ter gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag* (Den Haag 2007) 51-59, aldaar 57; Damen, 'Princely', 234.

²⁷⁹ Het rekenboek van het boekjaar 1537 waarin de gemaakte kosten voor de inhuldiging vermeld zouden staan is niet overgeleverd.

²⁸⁰ Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 53; *Rekeningen* VI 1535-1538, 151-152.

²⁸¹ *Rekeningen* IV 1527-1531, 131.

²⁸² *Rekeningen* IV 1527-1531, 157; Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 36-37.

²⁸³ Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 37 en *Rekeningen* IV 1527-1531, 130, 184.

raadvrienden op en keerde in gezelschap van de hertog terug, waarna hem samen met alle hoogwaardigheidsbekleders vijf vierdeel wijn werd geschonken en hij overladen werd met inhuldigingwaardige geschenken: een met het stadswapen beschilderde os, acht amen en 28 kwarten wijn, 50 malder haver en de vergulde kelk.²⁸⁴ Het doet vermoeden dat de grootste gastvrijheid die Nijmegen hier kon tonen inhuldigingswaardige proporties aannam.

Als Nijmegen diplomatiek optrad binnen het buiten- en interstedelijk netwerk nam de stad met name de positie van bemiddelaar in. De stadsbestuurders traden op als arbiters in conflicten van de eigen handelaren zowel binnen als buiten Gelre, maar ook bemiddelde het bestuur in zaken tussen steden onderling. Daarbij kon de stad gebruik maken van zijn rijksonmiddelijke status en verbondenheid met de Hanze. Deze positie van bemiddelaar bestond bij gratie van de goed onderhouden persoonlijke relaties. Wanneer de stad zelf in conflict lag, werden hoofdzakelijk pogingen ondernomen door de raadsleden om deze te de-escaleren en een oplossing te vinden.

De schenkcultuur van Nijmegen neemt een prominente plek in de stadsrekeningen in, waarmee aangetoond wordt dat deze uiting van het diplomatieke proces belangrijk was voor de Nijmeegse stadsbestuurders. Door middel van grote hoeveelheden wijn, maaltijden en kostbare geschenken werden banden onderhouden en verstevigd – belangrijk voor een grensstad als Nijmegen met een groot stedelijk en vorstelijk netwerk waarin de stad een spilfiguur was. Het uitwisselen van geschenken zorgde samen met persoonlijke (verwantschaps)banden en gedeelde belangen voor een duurzame relatie.²⁸⁵ Daarnaast dienden geschenken tot doel om het imago van de stad naar een hoger voetstuk te tillen. Het is moeilijk vast te stellen hoe tijdgenoten over Nijmegen en zijn bestuur dachten en of het diplomatieke schouwspel succesvol was. Het gegeven dat Nijmegen in de loop van de tijd de rol van woordvoerder en spilfiguur verkregen had tijdens formele en informele bijeenkomsten, suggereert dat de inspanningen binnen het diplomatieke proces van Nijmegen in ieder geval niet vruchteloos gebleken zijn.

²⁸⁴ *Rekeningen* IV 1527-1531, 130, 158, 220; Van Schevichaven, 'Nijmegen en Karel van Egmond', 37.

²⁸⁵ Van Steensel, 'Giften aan vrienden', 19-20.

Conclusie

Voor de stad Nijmegen vormden de laatste jaren van de Gelderse onafhankelijk een in diplomatiek opzichtinteressante periode. Na de Vrede van Gorkum in oktober 1528 brak een periode van relatieve rust aan op het gebied van oorlogsvoering. Op het diplomatieke speelveld brak echter een tijd aan van verschuivende machtsverhoudingen en beïnvloedbare toekomsten. Dit blijkt met name uit de erfopvolgingskwestie en de daaropvolgende regeerperiode van de nieuwe hertog Willem.

In dit onderzoek stond de volgende vraag centraal: “Op welke manieren en door wie werden de diplomatieke relaties van Nijmegen binnen zijn inter- en buitenstedelijke netwerk vormgegeven en onderhouden tijdens de laatste jaren van de Gelderse Oorlogen, 1528-1543?”. Het beantwoorden van deze vraag heb ik gedaan aan de hand van de stadsrekeningen van Nijmegen, die op het boekjaar van 1537 na voor de volledige periode 1528 tot 1543 zijn overgeleverd. Deze administratieve, maar ook politieke documenten bevatten waardevolle informatie en werpen een licht op het fenomeen stadsdiplomatie van deze vroegmoderne stad. Om een vollediger beeld te scheppen en de posten in de rekenboeken in de historische context te plaatsen, is ook gebruik gemaakt van aanvullende bronnen, zoals correspondentie van en naar de stad.

Het eerste hoofdstuk beschreef de positie, status en rol van Nijmegen binnen zijn buiten- en interstedelijk netwerk. In een tijd waarin rang en invloed ten opzichte van anderen van belang waren voor het behartigen van (de eigen) belangen, trad Nijmegen naar voren als een *primus inter pares*. De stad liet zich voorstaan op het rijksonmiddellijke verleden als Keizerstad, door het stadswapen met daarop de Duitse adelaar prominent in de stad, en daarbuiten, tentoon te spreiden. Voor Nijmegen was het benadrukken van zijn rijksonmiddellijke verleden zowel een statussymbool als een manier om zich van een hoge plaats in de hiërarchische positionering binnen het netwerk van steden te verzekeren. Door deze verworven positie kreeg Nijmegen in de loop der jaren de rol van woordvoerder namens de Gelderse grote en kleine steden. Enerzijds nam de stad deze verantwoordelijkheid als spilfiguur zelf aan, anderzijds ontstond van buitenaf de behoefte om de Landdag met één mond te laten spreken – Nijmegen was aan het einde van de onderzochte periode de gedoodverfde kandidaat.

Het tweede hoofdstuk behandelde de soorten vertegenwoordigers die de stad kende in de zestiende eeuw. De belangrijkste en meest prominente stadsdiplomaten waren de burgermeesters, die hun positie en prestige in konden zetten om de tegenpartij in de gunstige richting te bewegen en vaak ook persoonlijke banden hadden en onderhielden, waar de stad van

kon profiteren. Maar ook de stadboden namen in de hiërarchie van de stadsdiplomatie een aanzienlijke plek in. Sommige van hen, bijvoorbeeld Johan Noet, maakten regelmatig onderdeel uit van een gezantschap en hen werd de rol van woordvoerder en representant toevertrouwd.

In het laatste hoofdstuk stond het proces van de stedelijke diplomatie van Nijmegen centraal. Door middel van conflictmanagement probeerde de stad de rust in handels- en politieke zaken te bewaren, waar de stadsbestuurders in de onderzochte periode ook in slaagden. Nijmegen trad op als bemiddelaar van de handelaren van eigen stad en daarbuiten, maar werd ook gevraagd te bemiddelen in onenigheden tussen steden binnen het netwerk. Op hun beurt riepen de stadsbestuurders in sommige langslappende conflicten de bemiddelende hulp van de hertog in, die met zijn vorstelijke titel in het vroegmoderne leven groot gezag kon laten gelden. Het voorkomen of vermijden van conflicten was niet altijd mogelijk – zeker niet in het geval dat de stadsbestuurders en hertog Karel van Gelre lijnrecht tegenover elkaar stonden. In deze gevallen ondernam het bestuur succesvolle pogingen het conflict te de-escaleren of op te lossen.

Dit onderzoek is geplaatst binnen de context van de nieuwe diplomatieke geschiedenis en gebruikt twee kenmerken van dit relatief nieuwe historiografische debat: niet-statelijke actoren en het diplomatieke proces. Dit onderzoek naar de stadsdiplomatie van het vroegmoderne maar ook middeleeuwse Nijmegen sluit aan bij de bevindingen van nieuwe diplomatiehistorici in de afgelopen decennia. Tegenwoordig is de historiografische consensus dat de ontwikkeling van diplomatieke geschiedenis geen eenduidig en zelfs een sterk verschillend verloop in chronologisch of geografisch opzicht had. Dit onderzoek toont aan dat de diplomatieke activiteiten van de stadsdiplomatie en -diplomaten van Nijmegen in de laatste fase van de Gelderse Oorlogen voornamelijk rustte op basis van persoonlijk en historisch opgebouwde relaties en op incidentele gronden plaatsvond. De diplomatieke communicatie werd gekenmerkt door symboliek en reciprociteit, met als doel deze relaties te onderhouden en te verstevigen.

Daarnaast heeft dit onderzoek een nieuw licht geworpen op een tot nu toe onderbelicht gebied en tijdsperiode in de nieuwe diplomatieke geschiedenis. De geschiedenis van het hertogdom Gelre is tot nu toe voor diplomatieke geschiedschrijvers beperkt gebleven tot het perspectief van de landsheren en hun netwerken. Onderzoek naar de niet-statelijke actoren binnen dat netwerk belicht de andere kant van dit verhaal. Dit onderzoek toont in algemene zin aan dat onderzoek naar de gebieden, steden en personen in de zogeheten periferie waardevol en onmisbaar is om een vollediger en gevarieerder beeld te schetsen van de Nederlandse geschiedenis. De diplomatieke spelers en het diplomatieke proces van de stad Nijmegen laten

zich kennen in de onderzochte bronnen. Mijn onderzoek in deze bronnen draagt niet alleen bij aan het historiografisch debat van de nieuwe diplomatieke geschiedenis, maar werpt ook een licht op niet eerder in de literatuur beschreven delen van de geschiedenis van de Nijmegen zelf. Dit betreft de nasleep van de erfopvolgingskwesitie, maar ook tal van andere zaken die na nauwkeurig bestudering van de stadsrekeningen en correspondentie een plaats gevonden hebben in dit onderzoek. Daarmee heeft dit onderzoek een plaats in zowel de nieuwe diplomatieke geschiedenis als in de regionale en stadsgeschiedenis van Gelre en Nijmegen.

Om meer licht te kunnen schijnen op de Nijmeegse stadsdiplomatie en haar netwerk, en de invloed hiervan op de Gelderse geschiedenis, zou het zinvol zijn om verder onderzoek te doen in rekenboeken en archieven van de steden waar Nijmegen mee in contact stond, zodat een breder beeld geschetst kan worden van het hele stedennetwerk van het hertogdom Gelre – en daarbuiten. Vergelijkend onderzoek naar andere steden in dezelfde regio in dezelfde periode zou de stadsdiplomatie van Nijmegen in een relevante context kunnen plaatsen.

Dit onderzoek naar alle facetten van de stadsdiplomatie van een vroegmoderne, invloedrijke en zelfstandige grensstad tussen het Heilige Roomse Rijk, het hertogdom Gelre, Habsburgse, Franse en Duitse vorsten met een uitgebreid internationaal interstedelijk netwerk biedt in mijn optiek een waardevolle aanvulling op het historiografische debat van de nieuwe diplomatieke geschiedenis in de zestiende eeuw en geeft het in zijn algemeenheid een gedetailleerde kijk op de geschiedenis van Nijmegen in de laatste, turbulente fase van de Gelderse Oorlogen aan de hand van haar diplomatieke netwerk.

Bijlage A – Overzicht van de Nijmeegse boden, 1528 - 1543

Namen van boden en andere personen die sporadisch bodentaken uitvoerden en de jaren wanneer zij voorkomen in de rekenboeken.²⁸⁶

Naam ²⁸⁷	1528	1529	1530	1531	1532	1533	1534	1535	1536	1538	1539	1540	1541	1542	1543
Johan Noet	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Johan van Kasteren	X														
Jan van Leyen/Johan Leyen	X	X	X	X	X	X									
Herman Koekeler	X	X	X	X	X	X	X								
Derick vander Horst	X														
Geryt van Ravenstein	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Wolter van Aerdt	X	X	X ²⁸⁸	X			X	X	X	X	X	X	X		
Johan die Haen	X	X	X	X		X		X		X	X				
Jan Meusen	X														
Jan van Keulen/die Colsche baed	X	X		X		X	X	X	X						
Wilhelm Scheyemeker	X	X	X	X											
Herman Veell	X	X		X					X ²⁸⁹						
Derick Braem	X														
	1528	1529	1530	1531	1532	1533	1534	1535	1536	1538	1539	1540	1541	1542	1543

²⁸⁶ Alle namen hieronder zijn opgenomen onder de post 'bodenlonen', waardoor zij op enig moment als bode in dienst waren. Veel van de namen komen slechts één keer voor, waardoor niet verwacht kan worden dat zij het grootste gedeelte van hun tijd als bode doorbrachten.

In de tabel zijn geen namen voor het jaar 1537 opgenomen aangezien het rekenboek van dat jaar ontbreekt.

²⁸⁷ Op volgende van eerste vermelding in de rekenboeken, beginnend bij 1528.

²⁸⁸ In het rekenboek van dit jaar wordt Wolter van Aerdt niet vermeld bij bodenlonen, maar wel elders in de context van het uitvoeren van een bodentaak.

²⁸⁹ Herman Veell wordt in 1536 niet vermeld onder de post bodenlonen.

Henrick Raymaker	X														
Peter die Laeet	X														
Peter Zelen		X													
Derick Scheyemeker		X	X	X	X	X									
Peter van Meeyll		X													
Herman van Oss		X													
Johan die kirckmeister		X													
Ffrans Verleempt		X													
Johan van Ray		X						X	X	X	X				X
Bernt van Peterborn ²⁹⁰		X	X	X	X	X	X			X					
Johan die wever						X	X				X		X	X	X
Derick van Gelre						X	X								
Wolter die wever						X									
Peter die ny rydende baede							X	X	X						
Gijsbert die snyder							X								X
Bernt van Asselborn ²⁹¹								X	X		X	X	X	X	
	1528	1529	1530	1531	1532	1533	1534	1535	1536	1538	1539	1540	1541	1542	1543

²⁹⁰ Zie Bernt van Asselboirn/Asselborn.

²⁹¹ Bernt van Asselboirn/Asselborn is waarschijnlijk dezelfde bode als Bernt van Peterborn, aangezien de jaartallen van Bernt van Asselborn wisselen exact af met die van Bernt van Peterborn. Dat kan toeval zijn, maar hij staat onder meerdere namen in de rekenboeken. Bovendien behoort Bernt bij de groep vaste boden en het lijkt mij onwaarschijnlijk dat Bernt van Asselborn voor één jaar in 1538 vervangen is door de Bernt die de eerste jaren voorkwam en toevallig ook Bernt heette.

Ariaen Deryckssen								X					X		X
Wilhelm Noet									X						
Herman van Lobborch										X	X	X	X	X	X
Thomas Kellen										X	X	X	X	X	X
Sybert van Goch										X					
Derick Bruestgens										X					
Henrick Derixsoen										X					
Slijp- scheerken										X	X	X			
Sybert die Colsche baede											X	X	X	X	X
Johan Verborcht											X				
Johan Giesbertsoen											X	X	X		
Wilhelm Voss											X				
Claes Lackey											X				
Anrt Albertssoen											X				X
Heyn te Lycht											X				
Peter van Straelen												X			
Ariaen Schoemaker												X			
Thomas van Aelst												X			
	1528	1529	1530	1531	1532	1533	1534	1535	1536	1538	1539	1540	1541	1542	1543

Herman die voetbay/ gaende-bay														X	X	X
Johan van Broichuysen														X		
Albert die baede															X	
Johan Hubertssoen															X	X
Peter van alle vryenden															X	X
Freryck van Loen rydende baede															X	X
Arndt van Merwyck																X
Hubert hanssenmeker																X
Gaert Lambertz																X
Berndt Janssoen																X
Cornelissken die sackdreyer																X

Aantal boden per jaar			
1528 – 14	1532 – 7	1536 – 9	1541 – 12
1529 – 17	1533 – 11	1538 – 13	1542 – 12
1530 – 9	1534 – 10	1535 – 17	1543 – 20
1531 – 10	1535 – 9	1540 – 12	

Bibliografie

Bronnen

Archief

Gelders Archief (GA)

Archieftoegangsnummer 0001, Graven en hertogen van Gelre, graven van Zutphen (Hertogelijk Archief), inventarisnummers 4683, 1715.1-0092, 1701.1-0177.

Archieftoegangsnummer 0508, Handschriften Rijksarchief in Gelderland, inventarisnummer 318.

Regionaal Archief Nijmegen (RAN)

Archieftoegangsnummer 1, Stadsbestuur Nijmegen 1196-1810, inventarisnummers 226, 554, 607, 608, 2595, 2596, 2597, 2626, 2674, 2675, 2708, 2757, 3265, 3322, 3985.

Streekarchief Noordwest-Veluwe

Archieftoegangnummer 1001, Stadsbestuur Elburg, 1320-1813 (O, inventarisnummers 118, 119.

Stads- en streekarchief Zutphen

Archieftoegangsnummer 0001, Inventaris van het oud-archief van de stad Zutphen (1206-1815), inventarisnummer 268.

Archieftoegangsnummer 0141, Collectie Kreyneck, inventarisnummer 2.

Gepriete bronnen

Hulshof, A., *Oorkonden aangaande de betrekkingen der Geldersche vorsten tot Frankrijk. Werken, uitgegeven door Gelre. No. 9* (Arnhem 1912).

Schevichaven, H.D.J. van, 'Nijmegen en Karel van Egmond', *Bijdragen en mededeelingen Gelre* 4 (1901) 1-56.

Schevichaven, H.D.J., J.C.J. Kleijntjens en L. Sormani, *Rekeningen der stad Nijmegen, 1382-1543. Deel II-VII* (Nijmegen 1911-1919).

Digitale databank

Van Gent, M.J., *Landdagen en andere landelijke bijeenkomsten van Staten en steden in Gelre en Zutphen 1423-1584*, Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, <http://resources.huygens.knaw.nl/statenstedengelderland>

Secundaire literatuur

A.B., Maartje, 'Handel en transport in tijden van oorlog. Een analyse van een internationaal conflict voor de Gelderse Zuiderzeekust in 1543', *Bijdragen en Mededelingen. Historisch jaarboek van Gelderland* 107 (2016) 77-96.

Adams, Robyn en Rosanna Cox, 'Introduction', in: Robyn Adams en Rosanna Cox (red.), *Diplomacy and Early Modern Culture* (Basingstoke 2011) 1-12.

Adriaens, Mie ten Hans Cools, 'Tot profijt van de stad. Informele politieke participatie en

- geschenken in de heerlijkheid Diest (1499-1568)', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 13.3 (2016) 77-107.
- Algazi, Gadi, 'Introduction: Doing Things with Gifts', in: Gadi Algazi, Valentin Groebner en Bernard Jussen (red.), *Negotiating the Gift. Pre-Modern Figurations of Exchange* (Göttinger 2003) 9-27.
- Anderson, M.S., *The Rise of Modern Diplomacy, 1450-1919* (Londen 1993).
- Asenjo-González, Maria, 'Introduction. Urban Hierarchies in Pre-Modern Europe', in: Mariá Asenjo-González, Elisabeth Crouzet-Pavan en Andrea Zorzi (red.), *Urban Hierarchy. The Interaction between Towns and Cities in Europe in Late Medieval and Early Modern Times* (Turnhout 2021) 7-26.
- Blockmans, Wim, *Metropolen aan de Noordzee. De geschiedenis van Nederland, 1100-1560* (Amsterdam 2010).
- Blanken, Kerrewin van, 'De vroegmoderne ambassade-secretaris als informatiemanager. Henri Brasset en zijn briefregisters (1616-1654)', in: Erika Kuijpers en Gerrit Verhoeven (red.), *Makelaars in kennis. Informatie verzamelen, verwerken & verspreiden in de vroegmoderne Nederlanden* (Leuven 2022) 69-97.
- Bloemendaal, Albertine, Maurits Ebben en Giles Scott-Smith, 'Nieuwe Diplomatieke Geschiedenis van de zestiende eeuw tot heden', *Leidschrift* 34.3 (2019) 7-13.
- Boone, Marc, 'Dons et pots-de-vin, aspects de la sociabilité urbaine au bas Moyen Age. Le cas gantois pendant la période bourguignonne', *Revue du Nord* 70, nr. 278 (1988) 471-487.
- Boone, Marc, 'Urban Space and Political Conflict in Late Medieval Flanders', *Journal of Interdisciplinary History* 32.4 (2002) 621-640.
- Bosch, Rudolf A.A., *Stedelijke macht tussen overvloed en stagnatie. Stadsfinanciën, sociaal politieke structuren en economie in het hertogdom Gelre, ca. 1350-1550* (Hilversum 2019).
- Bots, H. en J. Kuys, 'Nijmegen in Middeleeuwen en Nieuwe Tijd: van koninklijke residentie tot grensstad', in: Hans Bots en Jan Kuys (red.), *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederlanden. Deel II: Middeleeuwen en Nieuwe Tijd* (Wormer 2005) 4-7.
- Chattaway, Carol M., 'Looking a medieval gift horse in the mouth. The role of the giving of gift objects in the definition and maintenance of the power networks of Philip the Bold', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* (1999) 1-15.
- Damen, Mario, 'Corrupt of hoofs gedrag? Geschenken en het politieke netwerk van een laatmiddeleeuwse Hollandse stad', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 2 (2005) 68-94.
- Damen, Mario, 'Vorstelijke vensters. Glasraamschenken als instrument van devotie, memorie en representatie (1419-1519)', *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 8 (2005) 140-193.
- Damen, Mario, 'Giving by Pouring: The Function of Gifts of Wine in the City of Leiden (14th – 16th Centuries)', in: Jacoba van Leeuwen (ed.), *Symbolic Communication in Late Medieval Towns* (Leuven 2006) 83-100.
- Damen, Mario, 'Conflict of consensus? Onderhandelstechnieken in de Hollandse

- Statenvergadering aan het einde der middeleeuwen', in: Eef Dijkhof en Michel van Gent (red.), *Uit diverse bronnen gelicht. Opstellen aangeboden aan Hans Smit ter gelegenheid van zijn vijfenzestigste verjaardag* (Den Haag 2007) 51-59.
- Damen, Mario, 'Princely entries and gift exchange in the Burgundian Low Countries: a crucial link in late medieval political culture', *Journal of Medieval History* 33.3 (2007) 233-249.
- Damen, Mario, 'The political ranking and hierarchy of the towns in the late medieval duchy of Brabant', *Anuario de estudios medievales* 48.1 (2018) 149-177.
- Damen, Mario en Marcus Meer, 'Heraldry and Territory: Coats of Arms and the Representation and Construction of Authority in Space', in: Mario Damen en Kim Overlaet, *Constructing and Representing Territory in Late Medieval and Early Modern Europe* (Amsterdam 2022) 245-276.
- Damen, Mario en Kim Overlaet, 'Constructing and Representing Territory in Late Medieval and Early Modern Europe: An Introduction', in: Mario Damen en Kim Overlaet, *Constructing and Representing Territory in Late Medieval and Early Modern Europe* (Amsterdam 2022) 13-26.
- Delahaye, A., *Het rechterlijk archief der stad Nijmegen. 1410-1811* (Nijmegen 1951).
- Dover, Paul en Hamish Scott, 'The Emergence Diplomacy', in: Hamish Scott (red.), *The Oxford Handbook of Early Modern European History, 1350-1750. Volume II: Cultures and Power* (Oxford 2015) 663-696.
- Driel, M. van, 'Gelre vóór 1543', in: F. Keverling Buisman e.a. (ed.), *Verdrag en tractaat van Venlo. Herdenkingsbundel, 1453-1993* (Hilversum 1993) 83-108.
- Duran, Manuel, 'Regional diplomacy: a piece in the neo-medieval puzzle?', *Belgeo* 2 (2019) 1-14.
- Ebben, Maurits and Louis Sicking, 'Nieuwe diplomatieke geschiedenis van de premoderne tijd. Een inleiding', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 127:4 (2014) 541-552.
- Ebben, Maurits en Louis Sicking, 'Introduction', in: Maurits Ebben en Louis Sicking (red.), *Beyond Ambassadors. Consuls, Missionaries, and Spies in Premodern Diplomacy* (Leiden 2020) 1-16.
- Gelderblom, Oscar, *Cities of Commerce. The Institutional Foundations of International Trade in the Low Countries, 1250-1650* (Princeton 2013).
- Gent, M.J. van, 'Oude politiek op moderne wijze vastgelegd. De ING-databank 'Landdagen en andere landelijke bijeenkomsten van Staten en steden in Gelre en Zutphen 1423-1584'', *Bijdragen en mededelingen. Historisch jaarboek voor Gelderland* 98 (2007) 29-50.
- Geurts, Jac, 'Nijmegen in de zestiende eeuw. Een stad en haar mythen', *Jaarboek Numaga. Gewijd aan heden en verleden van Nijmegen en omgeving* 58 (2011) 39-57.
- Geurts, Jac, 'The leopard does not change its spots: The influence of Nijmegen on the political developments in Guelders since the Middle Ages', *Can. J. of Netherlandic Studies/Rev. can. d'études néerlandaises* 36.2 (2015) 1-49.
- Groebner, Valentin, *Liquid Assets, Dangerous Gifts. Presents and Politics at the End of the Middle Ages* (Philadelphia 2002).
- Groustra-Werdekker, A.H., 'Hattem in roerige tijden: hertogelijke ambtenaren en hun relatie

- met de stad 1473-1538', in: Gerrit Kouwenhoven, J. Kummer, Frank Peereboom (red.), *"In eenen aangenamen oord ...". Een bundel opstellen bij 700 jaar Hattems stadsrecht* (Kampen 1999) 127-146.
- Groustra-Werdekker, A.H., 'Gelderse steden in de zestiende-eeuwse Hanze: de tering naar de nering zetten', *Zutphen* 24.4 (2005) 83-101.
- Groustra-Werdekker, Aafje, 'Gevaarlijke grenzen: Gelre, Gulik en Kleef in hun conflicten en bondgenootschappen met de Bourgondische vorsten (1473-1543)', in: Jac Geurts en Hugo de Schepper (red.), *Staatsvorming onder Bourgondiërs en Habsburgers. Theorie en praktijk* (Maastricht 2006) 143-159.
- Hageman, Maarten, 'Feestelijk onthaal tegen een politieke achtergrond. De bezoeken van keizer Karel V en prins Filips aan Nijmegen in 1546 en 1549', *Jaarboek Numaga. Gewijd aan heden en verleden van Nijmegen en omgeving* 52 (2005) 11-31.
- Hardy, Duncan, 'Were There 'Territories' in the German Lands of the Holy Roman Empire in the Fouteenth to Sixteenth Centuries?', in: Mario Damen en Kim Overlaet (red.), *Constructing and Representing Territory in Late Medieval and Early Modern Europe* (Amsterdam 2022) 29-52.
- Hoppenbrouwers, P.C.M., 'Rekeningen als bron voor sociaal-economisch historisch onderzoek. Een historiografisch overzicht van twee decennia', in: D.E.H. de Boer, J.W. Marsilje en J.G. Smit (red.), *Vander Rekeninghe* (1998) 73-85.
- Jahn, Ralf G., 'Gelre en Frankrijk', in: M. Evers, (red.), *Het hertogdom Gelre: Geschiedenis, kunst en cultuur tussen Maas, Rijn en IJssel* (Utrecht 2003) 134-139.
- Jong, J.A.B.M. de, *Het oud-archief der gemeente Nijmegen. Deel II: Regestenlijst* (Nijmegen 1960).
- Jong, J.A.B.M. de, *Het oud-archief der gemeente Nijmegen. Deel III: Brievenlijst Nos. 1-1400* (Nijmegen 1960).
- Keverling Buisman, Frank, 'De Vrede en het Tractaat van Venlo, 1543 – gevolgen voor het bestuur van Gelre en Zutphen', in: M. Evers, (red.), *Het hertogdom Gelre: Geschiedenis, kunst en cultuur tussen Maas, Rijn en IJssel* (Utrecht 2003) 65-75.
- Kuys, J., 'Het hertogdom Gelre in de periode 1339-1543', in: Willem Kuppens en Felix Villanueva (red.), *Van Gelre tot Gelderland. 650 jaar besturen van Gelderland* (Nijmegen 1989) 20-35.
- Kuys, Jan, 'Nijmegen in de zestiende eeuw: veranderingen en stagnatie', *Jaarboek Numaga. Gewijd aan heden en verleden van Nijmegen en omgeving* 46 (1999) 58-91.
- Kuys, Jan, 'Politiek en bestuur', in: Hans Bots en Jan Kuys (red.), *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederlanden. Deel II: Middeleeuwen en Nieuwe Tijd* (Wormer 2005) 226-281.
- Kuys, Jan, 'Onder Gelders landsheerlijk gezag. De burcht in het spanningsveld tussen stad en landsheer, 1247-1543, in: Hettie Peterse, Dolly Verhoeven e.a. (red.), *Het Valkhof. 2000 jaar geschiedenis* (Nijmegen 2014) 129-149.
- Lazzarini, Isabella, *Communication and conflict. Italian diplomacy in the early Renaissance, 1350-1520* (Oxford 2015).
- Manger, Christian, 'Behind the scenes: Urban secretaries as managers of legal and diplomatic conflicts in the Baltic region, c. 1470-1540', *Journal of medieval history* 48.4 (2022) 571-586.

- Mattingly, G., *Renaissance diplomacy* (Londen 1955).
- Meiers, Fabienne, 'Equestrian Cities: The Use of Riding Horses and Characteristics of Horse Husbandry in Late Medieval Urban Agglomerations', in: Anastasija Ropa en Timothy Dawson, *The Horse in Premodern European Culture. Studies in Medieval and Early Modern Culture* 70 (Kalamazoo, MI 2020) 13-26.
- Meij, P.J., 'Hoofdstuk 1. 1492-1543', in: J.J. Poelhekke e.a. (red.), *Geschiedenis van Gelderland. Boek II: 1492-1795* (Zutphen 1975) 13-78.
- Mesotten, Laura, 'Diplomatie en informatie. De Habsburgse gezanten bij de vrede van Vervins (1598)', *Handelingen. Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* 65 (2011) 223-236.
- Mesotten, Laura, 'A Taste of Diplomacy: Food Gifts for the Muscovite Embassy in Venice (1582)', *Legatio. The Journal For Renaissance and Early Modern Diplomatic Studies* 1 (2017) 131-162.
- Moeglin, Jean-Marie, 'La place des messagers et des ambassadeurs dans la diplomatie pincière à la fin du Moyen Age', *Études de lettres* 3 (2010) 11-35.
- Monté ver Loren, J. Ph., *Hoofdlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling. Zevende herziene druk* (ed. J.E. Spruit) (Deventer 2000).
- Moorman van Kappen, O., 'Nimègue. De ville impériale à ville frontalière; de ville frontalière à ville sans frontières', *Publication du Centre européen d'études bourguignonnes (XIVe-XVIIe s.)* 36 (1996) 5-19.
- Nijsten, Gerard, 'Hertog en hof in Gelre. Bronnen en perspectieven', *Groniek. Gronings historisch tijdschrift (Middelleeuwse hofcultuur)* 93 (1985) 124- 141.
- Noordzij, Aart, *Gelre. Dynastie, land en identiteit in de late middeleeuwen* (Leiden 2008).
- Noordzij, Aart, 'Chapter Five. Against Burgundy. The Appeal of Germany in the Duchy of Guelders', in: Robert Stein and Judith Pollmann (red.), *Networks, Regions and Nations: Shaping Identities in the Low Countries, 1300-1650* (Leiden 2010) 111-129.
- Noordzij, Aart, 'Zelfstandigheid en integratie. Gelre, de Nederrijn en de Nederlanden in de zestiende eeuw', in: Mario Damen en Louis Sicking (red.), *Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650* (Hilversum 2010) 43-55.
- Noordzij, Aart, 'Personen, grenzen en politieke eenheden in de veertiende eeuw. Het hertogdom Gelre en de geschiedenis van internationale betrekkingen', *Tijdschrift voor de Geschiedenis* 127:4 (2014) 579-602.
- Reynolds, David, 'International History, the Cultural Turn and the Diplomatic Twitch', *Cultural and Social History* 3:1 (2006) 75-91.
- Rogier, L.J., 'Jacob Kanis', *Numaga. Tijdschrift gewijd aan heden en verleden van Nijmegen en omgeving* 18 (1971) 69-89.
- Santamaria, Jean-Baptiste, 'Secrets, Diplomats, and Spies in Late Medieval France and in the Burgundian State: Parallel Practices and Undercover Operations', in: Maurtis Ebben en Louis Sicking (red.), *Beyond Ambassadors. Consuls, Missionaries, and Spies in Premodern Diplomacy* (Leiden 2020) 159-184.
- Schevichaven, H.D.J. van, *Penschetsen uit Nijmegen's verleden. Tweede bundel* (Nijmegen 1901).
- Schoonheim, Marloes, 'Hoofdstad van Gelre (stadsgeschiedenis 1402-1543)', in: Rob Camps,

- Siebrand Krul e.a. (red.), *Het Grote Geschiedenis Boek van Nijmegen* (Zwolle 2010) 54-65.
- Sicking, Louis, Wiel Dorsser en Thérèse Peeters, 'Druk op Deventer. Diplomatie van een stad vanwege een Noorse schat, 1538-1548', *Leidschrift* 34.3 (2019) 16-34.
- Sicking, Louis, 'Space, Agency, and Conflict Management in the Late Medieval Baltic: Urban Colonies and Representatives of Hanse Towns in Scania, in: Maurtis Ebben en Louis Sicking (red.), *Beyond Ambassadors. Consuls, Missionaries, and Spies in Premodern Diplomacy* (Leiden 2020) 63-88.
- Sowerby, Tracey A., 'Early Modern Diplomatic History', *History Compass* 14:9 (2016) 441-456.
- Steensel, Arie van, 'Giften aan vrienden en invloedrijken. Schenkgewoonten van de stad Haarlem gedurende de Bourgondische en Habsburgse periode', *Holland, Historisch Tijdschrift* (1999) 1-22.
- Struick, J.E.A.L., *Gelre en Habsburg, 1492-1528* (Arnhem 1960).
- Tremml-Werner, Birgit en Dorothée Goetze, 'A Multitude of Actors in Early Modern Diplomacy', *Journal of Early Modern History* 23 (2019) 407-422.
- Ward, James P., 'Hostage-taking (*gijzeling*) in early sixteenth-century Holland, and the Guelders War', in: Mario Damen en Louis Sicking (red.), *Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650* (Hilversum 2010) 363-374.
- Ward, James P., 'Security and Insecurity, Spies and Informers in Holland During the Guelders War (1506-1515)', *Journal of Medieval Military History* 10 (2012) 173-196.
- Watkins, John, 'Toward a New Diplomatic History of Medieval and Early Modern Europe', *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 38:1 (2008) 1-14.
- Watkins, John, 'Premodern Non-State Agency: The Theoretical, Historical, and Legal Challenge', in: Maurtis Ebben en Louis Sicking (red.), *Beyond Ambassadors. Consuls, Missionaries, and Spies in Premodern Diplomacy* (Leiden 2020) 19-37.
- Whelan, Mark, 'On behalf of the city': wax and urban diplomacy in the late medieval Baltic and North Sea', *Urban History* (2021) 1-16.
- Wijffels, Alain, 'Introduction: Commercial quarrels – and how (not) to handle them', *Continuity and Change* 32.1 (2017) 1-9.
- Williams, Megan K., 'The perils of the post road. Diplomats, diplomatic couriers, and the informational fabric of early modern Europe', in: Ida Nijenhuis e.a. (red.), *Information and Power in History. Towards a Global Approach* (Londen 2020) 105-121.
- Windler, Christian, 'Afterword. From social status to sovereignty – practices of foreign relations from the Renaissance to the *Sattelzeit*, in: Tracey A. Sowerby en Jan Hennings (red.), *Practices of Diplomacy in the Early Modern World c. 1410-1800* (Londen/New York 2017) 254-265.
- Wubs-Mrozewicz, Justyna, 'Kopieergedrag. De vormen en functies van afschriften in het laatmiddeleeuwse politieke briefverkeer van de Hanzesteden', *Tijdschrift voor de Geschiedenis* 127:4 (2014) 603-624.
- Wubs-Mrozewicz, Justyna, 'The late medieval and early modern Hanse as an institution of conflict management', *Continuity and Change* 32.1 (2017) 59-84.
- Wubs-Mrozewicz, Justyna, 'Conflict Management and Interdisciplinary History. Presentation

of a New Project and an Analytical Model', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 15.1 (2018) 89-107.